

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ
ІНСТИТУТ ПРАКТИЧНОЇ КУЛЬТУРОЛОГІЇ ТА АРТ-МЕНЕДЖМЕНТУ
КАФЕДРА АРТ-МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ІВЕНТ-ТЕХНОЛОГІЙ

На правах рукопису

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня магістр

на тему:

ДЕРЖАВНА ГРАНТОВА ПІДТРИМКА СФЕРИ КУЛЬТУРИ: ПІДСУМКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Виконав студент II курсу,

Групи МКД-11-21з

Спеціальності: 028 Менеджмент
соціокультурної діяльності

Решетченко Дмитро Володимирович

Керівник: канд. іст. наук, доцент
Святненко А.В.

Рецензент: кандидат історичних наук,
доцент Київського національного
університету культури і мистецтв
Людмила ДИХНИЧ

Допущено до захисту:
протокол засідання кафедри
№3 від 24 листопада 2022 р.
в.о. завідувача кафедри арт-менеджменту
та івент-технологій
_____ Вікторія ДОБРОВОЛЬСЬКА

Київ – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОЇ ГРАНТОВОЇ ПІДТРИМКИ.....	6
1.1. Стан законодавчої бази щодо державної грантової підтримки сфери культури в Україні за період 2017–2022 років.....	6
1.2. Дослідження стану культури, креативних індустрій та державної грантової підтримки.....	15
Висновки до розділу 1.....	23
РОЗДІЛ 2 ДЕРЖАВНА ГРАНТОВА ПІДТРИМКА. СУЧАСНИЙ СТАН.....	24
2.1. Передумови та причини державної грантової підтримки сфери культури та креативних індустрій.....	24
2.2. Діяльність Українського культурного фонду в період 2017-2022 років.....	33
Висновки до розділу 2.....	56
РОЗДІЛ 3 ПЕРСПЕКТИВИ ТА НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ГРАНТОВОЇ ПІДТРИМКИ.....	60
3.1. Потенційні виклики для державної грантової підтримки сфери культури та креативних індустрій.....	60
3.2. Основні потенційні напрями розвитку державної грантової підтримки в Україні.....	67
Висновки до розділу 3.....	74
ВИСНОВКИ.....	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	82

ВСТУП

Актуальність теми. Агресія російської федерації щодо України наочно довела важливість «культурного фронту» для виживання українців у своїй державі, адже культурна складова була однією з основних складових виправдання агресії росії проти своїх сусідів. Усі сфери звичного життя українців зазнали значних змін, пройшла переоцінка цінностей, підходів та творчої реалізації митців та діячів культури. Змінилися також вектори державної політики у галузі культури, передусім через перехід держави на військові рейки.

Незважаючи на важку економічну ситуацію, військову агресію та значні міграційні процеси Україна продовжує свій шлях до цінностей цивілізованих країн, запроваджуючи у себе передові практики у тому числі й у сфері культури та креативних індустрій. Одна з основних ознак – це грантове фінансування сфери культури, яке поступово витісняє планове та цільове.

Дослідження державної грантової підтримки та шляхи удосконалення її механізмів, важливий аспект розвитку культури, творення нових культурних сенсів. Підтримка культурних креативних індустрій є важливим чинником розвитку сучасної держави, адже їх частка в економіці та ринку праці є пріоритетною в усіх економічно розвинутих державах світу.

Тема кваліфікаційної роботи є актуальною і майже не вивченою. Грунтовні наукові роботи, наукові дослідження та розробки – наразі відсутні. Наявні окремі статті представників експертного культурного середовища, головним чином пов'язані з тематикою інтерпретації нормативно-правових актів та критикою спричиненою нерозумінням різниці між особливостями діяльності державних інституцій та українських й міжнародних благодійних фондів та їх мереж. Цей стан тимчасовий і має об'єктивні причини –через незначний час шлях з моменту появи і становлення державних інституцій, які на конкурсних засадах розподіляють державні кошти. Саме з появою у 2018 році Українського культурного фонду та Інституту книги, можна говорити про появу стійкого інтересу до даної тематики.

Мета роботи: проаналізувати сучасний стан державної грантової підтримки сфери культури в Україні, визначити основні проблеми та здобутки, а також ключові напрями удосконалення процедур і процесів державної

грантової системи та дослідити які зміни необхідні для оптимізації діяльності держави у сфері культури та культурно креативних індустрій.

Задання роботи:

- вивчення та аналіз джерельної бази роботи та ступеня розробки теми кваліфікаційного дослідження в науковій спільноті;
- дослідження передумов створення механізмів державної підтримки сфери культури та креативних індустрій;
- висвітлення діяльності Українського культурного фонду, як основного оператора державної грантової підтримки у 2018-2022 рр.;
- визначення основних короткострокових та довгострокових викликів для державної підтримки сфери культури та креативних індустрій;
- проаналізувати потенційні напрями розвитку державної грантової підтримки в Україні.

Об'єкт дослідження: державна грантова підтримка культури та культурно-креативних індустрій в системі функціонування культурної сфери.

Предмет дослідження: діяльність установ, що здійснюють державну грантову підтримку культури та культурно-креативних індустрій.

Методологія дослідження: кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра ґрунтується на системно-компонентному підході та передбачає використання загальнонаукових (емпіричних, теоретичних, системних, функціональних) та спеціальних методів дослідження, які включають наступні комплексні етапи:

вивчення документів – застосовано під час огляду літератури, у процесі аналізу чинних нормативно-правових актів та документів, збирання первинної статистичної інформації;

математичних та статистичних методів, за яких зібрано та проведено аналіз кількісних показників культурно-мистецьких проектів за період 2018 - 2021 років та сформульовано висновки щодо їх динаміки та тенденцій;

метод експертних оцінок застосовано у аналізі державної грантової підтримки культури, зокрема діяльності УКФ, було використано висновки фахівців, експертів та фахівців у сфері культури України та закордонних, зокрема щодо доцільності грантової системи, її впливу на культурну сферу, основних операторів культури та заходи оптимізації державної підтримки в

Україні. Оцінки експертів ґрунтуються на їх глибоких теоретичних знаннях і на великому практичному досвіді.

Наукова новизна результатів роботи: вперше проведено ґрунтовне дослідження передумов та реалізації державної грантової підтримки у сфері культури та культурно-креативних індустрій; на основі літератури, експертних оцінок та соціологічних досліджень проаналізовано потенційні виклики та потенційні напрями розвитку для державної грантової підтримки в Україні.

Апробація результатів роботи:

Результати кваліфікаційної роботи були апробовані на двох конференціях та міжнародному семінарі:

«Культурні доміанти ХХІ століття: мистецька освіта», конференція яка відбулася у м. Київ, Україна 30 вересня 2022 року. (Доповідь: «Грантова підтримка сфери культури та креативних індустрій (на прикладі Українського культурного фонду)»).

«Культура і мистецтво: сучасний науковий вимір», конференція яка відбулася у м. Київ, Україна 3 листопада 2022 року (Доповідь: «Розвиток культурних креативних індустрій через державну грантову підтримку»).

«CulTourE4Youth – Supporting Youth Entrepreneurship in Cultural Tourism for coastal communities in the Black Sea region», семінар який відбувся у м. Агіос Ніколаос, Крит, Греція 26 жовтня 2022 року. (Доповідь: «Culture. Tourism. Regions – a grant program of the Ukrainian Cultural Foundation and entrepreneurial success stories in cultural tourism in Ukraine»).

Практичне значення одержаних результатів: комплексний аналіз державної грантової підтримки сфери культури, окреслення нагальних проблем та потенційних викликів, дозволить випрацювати практичні рекомендації як до діючої державної політики у сфері культури, так і до подальшого бачення перспектив розвитку української культури.

Структура роботи: структура роботи відповідає вимогам до кваліфікаційних робіт на здобуття освітнього ступеня «магістр». Складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел та літератури. Кожний розділ має два підрозділи та висновки. Основна частина складається з 81 сторінки основного тексту, титульного аркушу та списку джерел і літератури на 127 позицій.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОЇ ГРАНТОВОЇ ПІДТРИМКИ

1.2. Стан законодавчої бази щодо державної грантової підтримки сфери культури в Україні за період 2017–2022 років

Основою джерельної бази магістерської роботи є законодавство України (Конституція України, Закони України, підзаконні нормативно-правові акти та нормативно-правова база установ, які здійснюють безпосередню грантову підтримку сфери культури та культурно-креативних індустрій) та нормативно-правові документи міжнародних установ (Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), Ради Європи та ін.) які ратифіковані в Україні.

Діяльність установ, які здійснюють безпосередню грантову підтримку сфери культури та культурно-креативних індустрій ґрунтується на нормах чинного законодавства України та ратифікованих міжнародних документів у галузі культури та креативних індустрій. Так, у Конституції України вказано, що «держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України», а також «Україна дбає про задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за межами держави» [33. Ст. 11-12].

Українська держава проходить складний шлях від посткомуністичних до європейських цінностей. Це стосується і сфери культури. Україна на законодавчому рівні приєдналася до «Європейської культурної конвенції» [16]. Та постійно співпрацює з європейськими інституціями в сфері культури та культурних креативних індустрій.

Також Україна активно співпрацює з Організацією Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО). Так, державою ратифіковані: «Конвенція ЮНЕСКО про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження» [32], «Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини» [30], «Конвенція ЮНЕСКО про охорону нематеріальної культурної спадщини» [31].

Україна невпинно рухається демократичних цінностей, що є критеріями розвитку передових європейських та світових країн. Що висвітлено у Законі України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» [72], який визначає засади внутрішньої політики України у сферах розбудови державності, розвитку місцевого самоврядування та стимулювання розвитку регіонів, формування інститутів громадянського суспільства, національної безпеки і оборони, в усіх сферах державної політики, зокрема і культурній. Цей рух призвів до отримання Україною статусу кандидата на членство в ЄС [105].

Відповідно до глави 17 розділу V «Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» передбачена співпраця України з ЄС у сфері культури [103].

На виконання цієї угоди Україна провела адаптацію законодавства України до законодавства країн Європейського Союзу [39]. Серед нормативно-правових документів було підписано «Угоду між Урядом України та Європейською Комісією про участь України у програмі «Креативна Європа»: програма Європейського Союзу для сектору культури та креативності, та про співробітництво між Україною та Європейським Союзом у підпрограмі «Медіа» програми «Креативна Європа» [102]. Україна ратифікувала цю Угоду 3 лютого 2016 року.

Також у рамках Угоди про асоціацію було прийнято «Довгострокову стратегію розвитку української культури – стратегію реформ» [11], «Програму дій Уряду до 2024 року» [79], Закон України «Про український культурний фонд» для розвитку культурних і креативних індустрій в Україні. Заснування Фонду, на думку його ініціаторів, надасть рівний доступ до ресурсів бюджетних секторів, подолає системний розрив між ними, позбавить Мінкультури функцій розподілу коштів між учасниками культурного простору. Було закріплено на законодавчому рівні поняття «креативні індустрії» (Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про Культуру») [69].

Також велика увага приділена культурній спадщині. Так було внесено зміни до Закону України «Про охорону культурної спадщини» щодо визначення поняття «пам'ятка культурної спадщини»; затверджено «Порядок створення та оновлення Національного реєстру нематеріальної культурної

спадщини» [76], де розроблено методику підготовки та оформлення документів про включення елементів нематеріальної культурної спадщини України до списків ЮНЕСКО; посилено ефективність охорони, збереження та управління культурною спадщиною щодо збереження пам'яток культурної спадщини, внесених до Списку всесвітньої спадщини ООН з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО); наразі Парламент розглядає законопроект, який забороняє розміщення зовнішньої реклами на пам'ятках культурної спадщини, об'єктах, що включені до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Також триває робота над змінами до: Кримінального кодексу України з метою посилення відповідальності за злочини в сфері охорони культурної спадщини та виконання відповідних зобов'язань України за міжнародними договорами та Закону України «Про Музеї та музейну справу», де передбачається оптимізація функцій державного управління та децентралізація у сфері музейної справи [39].

Однією з сталих практик передових країн світу є грантова підтримка сфери культури та креативних індустрій. Ця сфера базується на ряді підзаконних актів. Зокрема серед них, Указ Президента України «Про заходи щодо підтримки сфери культури, охорони культурної спадщини, розвитку креативних індустрій та туризму» [80], який регламентує заходи задля сприяння розвитку культурного потенціалу України, збереження, популяризації та ефективного використання національного культурного надбання, створення умов для туристичної привабливості об'єктів культурної спадщини, підтримки креативних індустрій. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження видів економічної діяльності, які належать до креативних індустрій» [73], затверджує перелік видів економічної діяльності, які належать до креативних індустрій, а «Концепція реформи фінансування системи забезпечення населення культурними послугами» [35], схвалена за розпорядженням Кабінету Міністрів України – визначає керівні принципи, шляхи, завдання і строки формування та реалізації державної політики, спрямованої на розроблення ефективного механізму фінансування сфери культури.

Основні засади державної політики та пріоритети у сфері культури регламентуються Законом України «Про культуру». Так, Закон характеризує підтримку вітчизняних виробників у сфері культури шляхом:

створення сприятливого режиму оподаткування та надання державою фінансової підтримки для виробництва і розповсюдження книг, фільмів та інших видів культурного продукту українською мовою в Україні та за кордоном;

встановлення квот демонстрування та розповсюдження вітчизняного україномовного культурного продукту на телебаченні, радіо, у кіно- та відеомережі;

здійснення заходів державної підтримки виробників в окремих галузях діяльності у сферах культури та мистецтв у порядку, передбаченому законами України та довгостроковими національно-культурними державними цільовими програмами;

здійснення заходів державної підтримки національного музичного продукту у порядку, передбаченому законами України, програмами підтримки національного музичного продукту [82. Ст. 14].

Також цим Законом встановлено, що підтримку вітчизняних виробників у сфері культури здійснює Український культурний фонд, який самостійно визначає проекти, яким надається підтримка. Серед проектів можуть бути, зокрема, проекти, пов'язані з організацією та проведенням виставок, ярмарків, симпозіумів, конгресів тощо, спрямованих на популяризацію української культури або пов'язаних з участю вітчизняних виробників у подібних заходах, що проводяться у зарубіжних країнах, якщо така участь є доцільною з точки зору популяризації української культури за кордоном, а відповідний проект відібрано Українським культурним фондом в порядку, встановленому Законом України «Про Український культурний фонд» [82. Ст. 14].

Законом України «Про культуру» визначаються також і ті види креативних індустрій, які відносяться до культурних. Це такі «види економічної діяльності, метою яких є створення доданої вартості і робочих місць через культурне (мистецьке) та/або креативне вираження, а стимулювання розвитку креативних індустрій та вироблення конкурентоспроможного креативного продукту є частиною основних засадам державної політики у сфері культури та її пріоритетів» [82. Ст. 1].

Складовою підтримки сфери культури є підтримка кінематографії, яка регламентується Законами України «Про кінематографію» [81] та «Про державну підтримку кінематографії в Україні» [71]. Державне агентство

України з питань кіно, як центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері кінематографії, є розпорядником коштів державної підтримки кінематографії та розпоряджається ними виключно на підставі рішень Ради з державної підтримки кінематографії. Також цим Законом передбачено, що підтримку кінематографії здійснює і Український культурний фонд [71. Ст. 6].

При цьому, гранти у цій сфері видає лише Український культурний фонд, а Державне агентство України з питань кіно через Раду з державної підтримки кінематографії видає лише державну субсидію. Вона може бути:

на виробництво (створення) фільму, обсяг якої не може перевищувати 80 відсотків загальної кошторисної вартості виробництва фільму.

на виробництво (створення) телевізійного фільму, телевізійного серіалу, обсяг якої не може перевищувати 50 відсотків загальної кошторисної вартості виробництва телевізійного фільму, телевізійного серіалу.

на повернення частини кваліфікованих витрат, здійснених іноземним суб'єктом кінематографії при виробництві (створенні) фільму в порядку, передбаченому цим Законом;

для закупівлі мобільних пересувних цифрових комплексів, транспортних засобів для забезпечення демонстрування національних фільмів у невеликих містах, селах, селищах з населенням не більше 250 тисяч мешканців або комплексів електронного кіно, обсяг якої не може перевищувати 50 відсотків вартості відповідних комплексів;

для фінансування фундаментальних та прикладних досліджень, а також освітньої діяльності у сфері кінематографії, у тому числі виробництва (створення) фільмів студентами, навчання в Україні та за кордоном тощо;

на розповсюдження та/або популяризацію національних фільмів шляхом повної або часткової оплати витрат на проведення творчих зустрічей, презентацій, прем'єрних показів, рекламування (незалежно від використаних рекламних засобів) та інших необхідних заходів, у тому числі за участю творчих груп фільмів;

для оплати заходів із збереження, відновлення, реставрації та популяризації національної кінематографічної спадщини, повернення її в Україну, якщо вона знаходиться за кордоном, а також для оплати виготовлення архівних комплектів вихідних матеріалів національних фільмів, що відповідають сучасним технологічним вимогам щодо тривалого

консерваційного зберігання в Державному фонді фільмів України архівного комплексу вихідних матеріалів, вихідних матеріалів та фільмокопій усіх національних фільмів;

на відшкодування суб'єктам кінематографії процентів, сплачених за банківськими кредитами, що були одержані ними для будівництва та/або реконструкції будівель, споруд та інших об'єктів інфраструктури, які будуть задіяні у процесі виробництва фільмів, або для будівництва та/або реконструкції, та/або технічного переоснащення кінотеатрів, розташованих у населених пунктах з населенням до 250 тисяч мешканців;

для проведення заходів кінокомісій, спрямованих на просування (промоцію) локацій України як привабливого місця для створення кінематографічної та аудіовізуальної продукції.

Державна підтримка, форми якої визначені цією статтею, надається на безповоротній основі [71. ст. 7].

Державне агентство України з питань кіно регламентується рядом підзаконних актів, це передусім Положенням про Державне агентство України з питань кіно [57], Порядком утворення Ради з державної підтримки кінематографії [65], Положенням про державну підтримку національних фільмів у продюсерській системі [58] тощо.

Іншою установою яка надає державну підтримку є Український інститут книги. Його діяльність визначена Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення системи державного управління у книговидавничій сфері» [67], а також Статутом Українського інституту книги [94]. Державна підтримка, яку здійснює Український інститут книги не є грантовою.

Український культурний фонд став першою державною установою направленою на грантове фінансування сфери культури та креативних індустрій. Метою створення Фонду в 2017 р. було «сприяння розвитку культури та мистецтв України, забезпечення сприятливих умов для розвитку інтелектуального та духовного потенціалу особистості і суспільства, широкого доступу громадян до національного культурного надбання, підтримка культурного розмаїття та інтеграції української культури у світовий культурний простір» [85. Ст. 1]. Державна грантова підтримка сфери культури та культурних креативних індустрій регламентується Законом України «Про

Український культурний фонд» та «Положенням про Український культурний фонд» [60].

Фонд «надає гранти на підтримку та розвиток проектів у сферах культури та мистецтв, креативних індустрій, національного музичного продукту, культурно-пізнавального (внутрішнього) туризму [85. Ст. 3].

За період діяльності Фонд вимушений був долати цілий ряд труднощів, через які європейські фонди пройшли вже давно. Умови для багатьох грантоотримувачів, у зв'язку з особливостями вітчизняного бюджетного законодавства, були складними. Термін «грант», як «цільова допомога у вигляді коштів або майна, що надаються на безоплатній і безповоротній основі за рахунок коштів державного та/або місцевих бюджетів, міжнародної технічної допомоги для реалізації проекту або програми у сферах культури, туризму та у секторі креативних індустрій, спорту та інших гуманітарних сферах» [70. Ст. 14] яка не підлягає оподаткуванню, було введено до Податкового кодексу лише у листопаді 2020 р. Це рішення спростило умови одержання державної грантової підтримки, як для Фонду так і для грантоотримувачів.

На сьогоднішній день, державну грантову підтримку сфери культури, за українським законодавством, здійснює лише Український культурний фонд, який присутній у Переліку надавачів державних грантів, затверджених Кабінетом Міністрів України в серпні 2021 р. [74].

На виконання завдань, покладених на Український культурний фонд Законом України, реалізуються грантові програми. Для їх реалізації щороку Фонд «визначає за погодженням центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах культури та мистецтв, пріоритетні напрями здійснення Українським культурним фондом підтримки розвитку вітчизняної культури і мистецтв, просування інтересів України у світі» [85. Ст. 3].

Для проведення усіх етапів конкурсного відбору, умов для заявників, процедури експертного оцінювання, моніторингу та звітності культурно-мистецьких проектів, які отримали фінансування від Фонду постійно удосконалюється нормативно-правова база. На сьогодні, умови конкурсного відбору для представників культури та креативних індустрій є зрозумілими, й дедалі більше світових організацій відмічають Фонд, як прозору, професійну та об'єктивну інституцію.

Основні умови участі у грантових програмах Українського культурного фонду відображені у «Порядку проведення конкурсного відбору проектів» [63], де регламентуються етапи конкурсного відбору, строки та терміни проведення, необхідні умови, вимоги та обмеження для до заявників та ін. Більш чіткі і детальні вимоги подані у відповідних Інструкціях до кожної Програми та ЛОТу. Прозорість та об'єктивність відбору проектів забезпечує інститут експертів, який забезпечується «Положенням про експертні ради Українського культурного фонду» [59]. За результатами реалізації проектів грантоотримувачі звітуються за їх виконання, який регламентується «Порядком здійснення контролю за виконанням суб'єктами, які отримують фінансування, зобов'язань перед Українським культурним фондом» [62].

Наступним великим викликом для сфери культури та креативних індустрій стала епідемія коронавірусної хвороби COVID-19 весною 2020 року. Звичне життя більшості людей кардинально змінилося через введення повномасштабних карантинних заходів. Більшість держав світу вжили заходів з підтримки найбільш постраждалих секторів, серед яких були туризм, культура та креативні індустрії.

У результаті численних карантинів постраждали напрямки сектору культури, які передбачають безпосередню фізичну включеність та соціальну взаємодію. Лише сектори культури та креативних індустрій, де частка ІТ у структурі від початку була більш питомою ковідні обмеження навпаки стали каталізатором для їх розвитку в Україні. В результаті негативного впливу пандемії відбулося вимушене прискорення темпів диджиталізації сфери у забезпечення культурних потреб населення України, одночасно, вирішувалося питання безбар'єрності у галузі культури, створювалися інклюзивні умови та простори, що на сьогодні є неабияк актуальним.

Державна фінансова підтримка постраждалих секторів культури та ККІ розпочалися у червні 2020 року. Саме тоді було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної підтримки сфери культури, креативних індустрій, туризму, малого та середнього бізнесу у зв'язку з дією обмежувальних заходів, пов'язаних із поширенням коронавірусної хвороби COVID-19». Підтримку сфери культури та ККІ поклали на три організації: Держкіно, УКФ та Інститут книги [68].

Ще одним, напрямком державної підтримки є надання грантів Президента України молодим діячам у галузі театрального, музичного,

циркового, образотворчого мистецтва та кінематографії, молодим письменникам, майстрам народного мистецтва для створення і реалізації творчих проєктів, яке регламентується відповідними Указами [75]. Ці гранти видаються щорічно Розпорядженнями Президента України, а порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання цих грантів відповідною Постановою Кабінету Міністрів України [77].

1.2. Дослідження стану культури, креативних індустрій та державної грантової підтримки.

Однією з основних груп джерел, для вивчення основних тенденцій у сфері культури та культурних креативних індустрій є аналітичні та статистичні документи (стратегії, аналітичні звіти, результати соціологічних опитувань, результати стратегічних сесій, нетворкінгів тощо) які проводилися різними міжнародними та українськими організаціями, зокрема й тими, що проводять державну грантову підтримку сфери культури.

Розвиток культури та креативних індустрій визнано Європейським Союзом, як сектор який динамічно розвивається і збільшується його вклад у економічне зростання і створення робочих місць. Тому у своїй резолюції Європейський парламент прийняв ряд заходів до підтримки та збільшення фінансування цих секторів [120].

Впродовж останнього десятиліття культура та креативна економіка розглядається як нова модель зростання, адже тільки в країнах Європейського союзу здійснює діяльність 140 тис креативних підприємств, створюючи додану вартість на 5,7 млрд євро щорічно. У ЄС культурні креативні індустрії склали 4,4 % ВВП із річним обігом у 643 млрд євро. Такі показники більші ніж внески розвинутих галузей економіки - телекомунікацій, фармацевтичної індустрії, галузей високих технологій, автомобілебудування [5. С. 24-32].

Міжнародні інституції надають особливу увагу дослідженням, що простежують зв'язки між культурою та соціальним і економічним розвитком. До культурної економіки відносять широкий спектр культурних та творчих індустрій, мистецтва та традиційних культурних звичаїв, продуктів, ремесел і форм виробництва. Особливий акцент приділяється кроссекторальним та практичні заходам щодо можливостей культурної економіки для забезпечення зайнятості, укріплення самобутності та стійкості держав, які розвиваються. Таким дослідженням є, наприклад «Культурна економіка та сталий розвиток». Так у ньому розглядаються взаємозв'язки між виробництвом і споживанням культури і новими програмами сталого економічного і соціального розвитку, які розроблені ЮНЕСКО, Всесвітнім банком і низкою міжнародних установ [115].

Європейські підходи щодо ролі культури у сталому розвитку розглядаються з позицій доцільності включення культури, мистецтва та

творчості в нову стратегію Європейської комісії по реалізації Порядку денного в області сталого розвитку на період до 2030 р. Під цим мається на увазі роль культури у боротьбі з бідністю та безробіттям, з використанням різних рівнів впровадження (міждержавного, національного, регіонального та місцевого). Підкреслюється необхідність трансформації існуючих підходів до розвитку, що передбачає значні культурні трансформації, як в інститутах так і у суспільстві у цілому [126].

«Центр культурного менеджменту» створив «Концепцію нової національної культурної політики України», яка розроблена у рамках проекту «Культурний код Східного партнерства» (автори Ігор Савчак ГО «Центр культурного менеджменту», Оксана Левкова ВГО «Не будь байдужим!» і Тетяна Білецька). У Концепції надаються рекомендації щодо розподілу ролей та повноважень в розробці нової культурної політики України. Зокрема, на громадянське суспільство покладаються наступні настанови: «Створювати культурні середовища з високим інноваційним та креативним потенціалом. Через середовища поведінка лідерів громадянського суспільства та їх активна життєва позиція буде наслідуватися і копіюватися іншими. Поступово середовища розширюватимуться, розбруньковуватимуться, ділитимуться. З'являтимуться нові середовища. Приходячи в такі середовища, люди підсвідомо перебиратимуть на себе культуру цих середовищ і ставатимуть носіями такої культури. Підсумовувати та повідомляти про історії свого успіху та досвід реалізації проектів, покликаних зберегти українську ідентичність через культуру, щоб показати розмаїття культур різних народів, що мешкають в Україні, консолідувати українську політичну націю на основі спільних цінностей, просувати Україну у світі та представити ці напрацювання владним структурам з метою переведення цих практик на загальнодержавний рівень» [34. С. 8].

Активну аналітичну та просвітницьку роботу проводять також представництва міжнародних організацій в Україні. Так протягом 2017-2022 рр. Goethe Institut в Україні провів академію культурного лідера [117] Основним завданням була децентралізація в культурній сфері та підтримка нових підходів у фінансуванні та управлінні сферою культури. Goethe Institut в Україні видав ряд аналітичних та навчальних робіт. Серед них: «Дорожня карта – стійкий культурний розвиток в Україні» [12], «Plan Z: поради для агентів культурних змін» [127], «Культурно-освітня академія 2016: заохочення

та підтримка» [43], «Академія культурного лідера: провідник змін в культурній сфері українських громад» [1]. Автори програми зазначають, що «країна з таким культурним багатством, котра як жодна інша уособлює євразійське розмаїття у просторі між колишнім Радянським Союзом та ЄС, може якраз скористатися культурою як двигуном процесу перетворень, спрямованих у майбутнє. Не лише такі численні культурні установи як музеї або театри, а й незліченні прояви масової культури та велика кількість недержавних гравців забезпечують інфраструктурну основу, головним потенціалом якої є її здатність до змін. Потрібно скористатися всією цією сукупністю можливостей, якщо Україна хоче реалізувати свій шанс стати пілотним регіоном у Європі, що опанував процес змін у його доленосній багатоманітності для здійснення процесу конструктивних перетворень. Навіть в умовах, коли доводиться захищати мистецтво й культуру країни від надмірних очікувань того, що вони повинні бути одноосібними представниками загальносуспільних змін, вони можуть випромінювати імпульси, які впливають не лише на певне оточення та їхню клієнтуру. Культура може стати суттєвим елементом у пошуку національної ідентичності, згуртованості, відповідей на питання про майбутнє [12. С. 16-17].

Дослідженням впливу культури та креативних індустрій на економіку та ринок праці в Україні є основою стратегій, звітів, державних програм, які розробляє Кабінет Міністрів України, Міністерства та відомства [36]. Сьогодні Міністерство культури та інформаційної політики проводить підготовку стратегії розвитку культури та культурних установ, аби планувати роботу з урахуванням актуальних викликів сьогодення [101]. Також було розроблено Довгострокову стратегію розвитку культури в Україні до 2025 року [10].

Ще одним з важливих аналітичних документів є «Довгострокова стратегія розвитку української культури – стратегія реформ». Цей документ покликаний сприяти проведенню глибоких й конструктивних реформ у сфері культури збереженню самобутніх традицій та культурно-історичних цінностей українського народу, збереженню його культурно-духовної спадщини, створенню умов для творчої активності громадянина, формуванню в Україні громадянського суспільства європейського рівня. «В основу Стратегії покладено дослідження стану розвитку української культури, здійснене державними та недержавними громадськими і науковими

інституціями, міжнародними організаціями та незалежними експертами. Нею враховано результати широкого громадського обговорення проблем розвитку культури, рекомендації експертів, менеджерів культури. Головними напрямками реформ Стратегія визначає модернізацію та вдосконалення інструментів державної підтримки розвитку культури, забезпечення доступності до культурних надбань і культурних ресурсів, відкритості культурної системи до сучасних світових процесів, умов для ефективної взаємодії культур різних народів, сприяння обміну та мобільності творчих людей та ідей, подолання віджилих схем організації культурного процесу, державної підтримки створенню і просуванню національного культурного продукту, державної підтримки інновацій, нових знань, креативних індустрій, що відповідають викликам XXI століття» [11].

В рамках дії «Угоди про асоціацію України та ЄС» теж проводяться дослідження стану культури та креативних індустрій. Так, зокрема, були реалізовані за підтримки програми Східного партнерства ЄС «Культура і креативність» у рамках проекту CDIS (Індикатори ЮНЕСКО впливу культури на розвиток), дослідження взаємозв'язку між культурою та загальним розвитком. Результати проекту будуть використані для визначення ролі культури при розробці стратегій розвитку [27].

Також, у 2017 р. завершено спільний проект ЄС і Ради Європи «Урбаністичні стратегії в історичних містах, скеровані громадянами» [116]. Серед сучасних досліджень, питання державної грантової підтримки сфери культури на сьогодні є доволі вузькою і специфічною темою, цікавою виключно для представників культури та креативних індустрій. Тож не дивно, що ґрунтовних робіт і масштабних наукових досліджень проведених українськими науковцями на сьогодні немає.

Постійну аналітичну роботу в т.ч. й у сфері культури проводить Національний інститут стратегічних досліджень. Серед їх робіт варто відмітити наступні: «Ситуація у сфері культури: виклики та події» [91], «Актуальність розвитку державно-приватного партнерства у сфері культурної політики» [3], «Співпраця з науковою діаспорою як ресурс розвитку науки та інновацій» (автор – В.С. Лозовий) про світову тенденцію щодо використання потенціалу наукової і культурної діаспори країнами її походження. Зазначений тренд є актуальним для України та потребує від держави формування відповідних механізмів співробітництва [92], «Розвиток культурної сфери в

Україні в умовах поширення пандемії COVID-19 та впровадження карантинних заходів: проблеми, перспективи, ризику» (автор –О.Ю. Михайлов), де розглянуто вплив карантинних заходів 2020 р. на розвиток культурної сфери в Україні. Негативні тенденції, через ресурсне виснаження креативних індустрій та базової культурної інфраструктури, зменшення різноманіття на ринку культурних послуг, відпливу кадрів в інші сфери тощо. Також позитивні тенденції, які варті підтримки та комплекс заходів економічного, нормативно-правового, інформаційного характеру задля мінімізації негативного впливу карантинних обмежень на розвиток культурної сфери.

Варто відзначити, що з появою в Українському культурному фонді програми «Аналітика культури» було підтримано багато проєктів з досліджень сфери культури, зокрема результати дослідження «Як говорити про війну мовою культури» [114], де проаналізовано сучасний стан справ у підтримці в сфері культури теми війни та її наслідків, а також розроблені рекомендації для державних установ, що працюють у системі управління сферою культури. Аналітичний звіт «Освіта для менеджерів культури: актуальна ситуація і перспективи розвитку» під редакцією О. Сагайдак [52] про підготовку фахівців для сфери культури. «Азимут культурного розвитку» упорядник О. Сошникова, з порадами для співробітників музеїв з комунікацій, менеджменту та маркетингу [49].

Важливими є дослідження направлені на вирішення проблем дискримінації та сегрегації у всіх їх проявах. Серед таких, аналітичний звіт за результатами проєкту «Культура проти «ейджизму»: дослідження культурних послуг для осіб похилого віку в ОТГ». Дослідження проведено ГО «Інститут соціальної політики регіону» за підтримки Українського культурного фонду [38].

Важливим дослідженням є ще один проєкт профінансований в рамках програми «Аналітика культури» – «Економічна привабливість Української культури» під керівництвом І. Бураковського, Аналітична доповідь присвячена аналізу місця та ролі культури в національній економіці, що має велике значення для розробки адекватної політики сприяння розвитку культури та креативних індустрій саме в економічному вимірі з урахуванням кращих міжнародних напрацювань, практик та оцінки можливостей їх використання в українському контексті [15].

Іншою групою аналітичних документів є результати соціологічних досліджень. Важливість цих документів для формування стратегій, планів розвитку, визначення напрямів розвитку є безумовною. Для підготовки цієї кваліфікаційної роботи було використано ряд таких робіт, які були створені в рамках програми «Аналітика культури» Українського культурного фонду, та і його основної діяльності.

Для визначення напрямів роботи як УКФ, так і інших організацій, що здійснюють фінансування у сфері культури та креативних індустрій є результати соціологічного дослідження «Вивчення інтересів цільових аудиторій Українського культурного фонду» [8]. Важливими висновками звіту було те, що більшість респондентів не мають інформації та не обізнані про діяльність Українського Культурного Фонду, а ті хто що-небудь чув про Фонд мають опосередковане уявлення про його функції та діяльність. А більшість опитаних переконані, що найкращим варіантом фінансування культури є виділення коштів з декількох осередків. В першу чергу, це мають біти органи центральної влади, які повинні займатися фінансуванням стратегічних, глобальних проектів має надаватися державою, не виключенням також є проекти з креативних індустрій, які мають загальнонаціональне значення. Водночас місцеві заклади та культурні ініціативи мають отримувати підтримку з місцевих бюджетів. Ці результати були покладені у розробку комунікативної стратегії УКФ та розробки програм «Регіональні ініціативи» у 2022 року.

Також в рамках програми «Аналітика культури» реалізовано комплексні соціологічні дослідження «Культурні практики населення України» (упорядники – Л.В. Чупрій, Л.Г. Скокова, К.В. Настояща) [42], «Умови праці у сфері культури та креативних індустрій» [108], «Культурна демократія – цифрова трансформація та прозорість процесів формування культурної політики у сфері розвитку культурних та креативних індустрій територіальних громад» [40].

Результати комплексного соціологічного дослідження «Мистецтво для всіх: ситуація з дотриманням культурних прав людей» (упорядники Н. Добрянська, Ю. Сачук, І. Текучова, Г. Заремба-Косович) [51] Було проведено у вересні 2021 року у межах всеукраїнського опитування «Думки і погляди населення України» (Омнібус)

В науковій літературі немає комплексного дослідження з державної грантової підтримки сфери культури та креативних індустрій, проте є ряд робіт з різних аспектів цієї теми.

Більшість робіт стосуються періоду до створення нових державних інституцій, які були створені для розвитку культури за європейськими зразками. Ці роботи характеризують стан культури, періоду 2000-2017 років, де відзначають обмеженість фінансування сфери культури, а також неефективне його використання. Це передусім роботи В. Тропіної, В. Б. про реформування системи фінансової підтримки сфери культури в Україні [100], Ю. Юринця про проблеми фінансування культури в Україні в контексті міжнародних зобов'язань країни [113], І. Дубка про джерела фінансування сфери культури в Україні та напрями їх розширення [14], Статті О. Киричук та Л. Максим'як про проблеми формування культурної сфери: шляхи її вирішення та вдосконалення механізмів фінансування культурно-мистецької діяльності в Україні [29, 45], Ю. Петрушенка про еволюцію підходів до фінансування культурної діяльності [53], В. Вейсової про суперечності і труднощі в управлінні культурою в умовах перехідного українського суспільства [7].

Ґрунтовною роботою є колективна монографія «Сучасний сталий розвиток в сфері культури: зарубіжний досвід для України» під редакцією Н.М. Драгомирецької. У цій роботі проаналізовано міжнародний досвід в сфері культури, в т. ч. грантової підтримки, як надає уявлення щодо шляхів втілення цієї підтримки в різних країнах та порівняння з шляхом України [97].

Однією з перших дослідницьких робіт про діяльність Українського культурного фонду, а саме його роль у формуванні та реалізації культурної політики висвітлено у статі Кулініча О., Гаврашенко А. «Український культурний фонд, як суб'єкт культурної політики» [37]. Проведений авторами аналіз показав, що УКФ зі своєю появою створив умови для розвитку культури і надав важливий поштовх для всього українського суспільства. Українські заклади культури, неурядові громадські організації, фонди та спілки нарешті отримали добру можливість долучитися до реалізації новітньої культурної політики.

У статі Ю. Дащук, Л. Матвійчук, М. Лепкий, С. Сидорук, «Фінансування культури, туризму та креативних індустрій в Україні: можливості та перспективи» проаналізовано фінансування культури, туризму

та креативних індустрій у 2018-2020 роках. Зазначено, що правильно та ефективно побудована державна фінансова підтримка ініціатив у сфері культури, туризму та креативних індустрій сприяє співпраці між владою, бізнесом та громадянським суспільством та створює сприятливі умови для ефективного та результативного інвестування, забезпечуючи прозорий, дієвий діалог між усіма зацікавленими сторонами для досягнення стабільний результат у створенні культурного продукту, розвитку громадянського суспільства та інтернаціоналізації української культури. У свою чергу численні проекти, реалізовані за підтримки УКФ, свідчать про покращення якості українського культурного продукту та підвищення ефективності використання бюджетних коштів, що особливо важливо в умовах обмежених фінансових ресурсів через пандемію [119].

За підтримки УКФ вийшло практичне видання з менеджменту у сфері культури відомої експертки у галузі культури Каті Тейлор «Мистецтво під ключ. Менеджмент і маркетинг культури» [98]. Це квінтесенція порад як для новачків так і досвідчених представників сфери культури та креативних індустрій в грантовому менеджменті культурними проектами та установами.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1.

Законодавча і нормативно-правова база, яка регулює державну підтримку у галузі культури та креативних індустрій, постійно розвивається разом з змінами у країні. Поступова інтеграція України з європейськими законодавством, практиками та цінностями призводить її до зміни процесів та підходів у державному управлінні, зокрема й у сфері культури та креативних індустрій. Це стосується і практики грантової підтримки, яка широко поширена в європейському просторі. Україна ратифікує і приєднується до основних нормативних актів Європейського союзу в сфері культури та креативних індустрій, а також постійно удосконалює й власне законодавство. Цей процес є динамічним і нерозривно пов'язаний з євроінтеграційними процесами.

З аналізу наукових робіт стає очевидним, що системного дослідження в напрямку обраної теми кваліфікаційної роботи не було, в першу чергу через лише незначний час з появи і становлення державних інституцій, які на конкурсних засадах розподіляють державні кошти. Проте актуальність питання є незаперечною, про що свідчить значна увага до цієї тематики у друкованих та електронних ЗМІ. Також про важливість цієї теми говорить і доволі значна кількість аналітичних документів, аналітичних та соціологічних звітів, досліджень, як українських інституцій, так і європейських.

Ці тенденції дають розуміння що найближчим часом ґрунтовних робіт які стосуються дослідженню нових тенденцій у розвитку культури та їх підтримку зокрема через гранти буде ставати дедалі більше.

РОЗДІЛ 2

ДЕРЖАВНА ГРАНТОВА ПІДТРИМКА. СУЧАСНИЙ СТАН.

2.1. Передумови та причини державної грантової підтримки сфери культури та креативних індустрій.

До 2017 року держава практично не звертала увагу на сучасну культуру так, як це мало б бути. Можна констатувати той факт, що професії художника, музиканта, композитора, взагалі митця – в нашій державі планомірно знецінювалися. З одного боку, заклади культури впродовж п'яти років готують фахівців, проте, отримавши диплом, такі митці змушені були не творити, а заробляти собі на життя, підлаштовуючись під реалії. Звісно, що для певної визнаної когорти при міністерстві та управліннях культури існували можливості самореалізації, як митця, проте більшість вимушено залишалася поза творчим процесом.

З часом ситуація ще більше погіршилася – культура була розділена на бюджетну і небюджетну. Володіючи монополією на доступ до коштів платників податків, держава закріплювала за базовими культурними закладами (бібліотеками, музеями, театрами), фінансування, якого вистачало на орендну плату за приміщення та комунальні послуги, проте, якщо говорити про творчі заходи – держава практично не допомагала. У засобах масової інформації постійно виникали публічні дискусії, про необхідність змін у сфері культури, так загальну думку спільноти висловив композитор Володимир Рунчак в інтерв'ю тижневику «Тиждень». Квінтесенцією його інтерв'ю була думка, що «держава має відпустити культуру від Мінкультури, знищивши його монополію» [90].

У західних країнах, за наявності суспільного і соціального балансу, було подолано розподіл на бюджетні і небюджетні сектори культури за рахунок можливостей гравців культурної сфери отримувати кошти через численні фонди. Наприклад, це Європейський культурний фонд, що базується в Нідерландах і здійснює свою діяльність підтримуючи мистецтво і культуру в Європі через реалізацію власних ініціатив і надання грантів по всій Європі протягом майже 60 років [84], це естонський фонд «Капітал культури Естонії» [121], Польський Інститут Адама Міцкевича [61], Данський фонд мистецтв [41], Румунський культурний фонд, Національний культурний фонд

Болгарії та багато інших. Ці інституції оперують грошима платників податків і надають можливість подати заявки на гранти культурним організаціям та діячам із недержавного сектору на прозорих і конкурентних умовах.

Для дослідження потенціалу, механізму та інструментів грантової державної підтримки в Україні, доцільним є ознайомлення з втіленням подібної практики у аналогічних культурних фондах закордоном. Наприклад, Фонд культури міста Варна (Болгарія) було створено у 2014 р. Зазначається, що місією фонду є розробка фінансових інструментів для мистецтва і культури задля перетворення міста на активний культурний центр Болгарії. Причинами заснування Фонду «Культура» міста Варна стали схожі проблеми, з якими зіткнулася українська культурна спільнота до появи Українського культурного фонду, зокрема забезпечення прозорості процедур фінансування та дотримання принципу конкуренції у відборі культурно-мистецьких проєктів. В середньому щорічно фонд фінансує 130-150 культурних проєктів у відповідності до пріоритетів культурної політики місцевої влади. Джерелами фінансування фонду є кошти міського бюджету на реалізацію цільових програм і проєктів; приватні внески від фізичних та юридичних осіб, заповіти; відсотки за рахунками фонду; інші джерела за погодженням міської ради.

Фінансування сфери культури та культурно-мистецьких заходів і проєктів в Україні поділяється на державне та приватне. Відсутність офіційної інформації про фінансування недержавних культурних установ не дає можливості провести оцінку загального стану фінансування культури. При цьому найскладніші проблеми з фінансуванням були саме з фінансуванням державного сектора культури в період до 2017 р.

Аналіз стану фінансування культурної діяльності за останні десятиліття призводить до висновків, що культурна сфера в Україні не забезпечена постійним і достатнім фінансуванням. За такими показниками, як частка витрат на фінансування культури у ВВП, Україна значно відстає від передових країн світу. Сучасна світова тенденція полягає в тому, що чим більше виробництво ВВП у розрахунку на душу населення, тим більше ресурсів йде на фінансування сфери культури. В Україні, до створення Українського культурного фонду, була стійка тенденція фінансування видатків на культуру за залишковим принципом і позбавлення культурної сфери пріоритетності при формуванні бюджетної політики [100].

В Україні основою державних гарантій у культурі направлених на її збереження і розвитку є бюджетне фінансування. В даний час відомо декілька пропозицій щодо розрахунку коштів, необхідних для цих цілей: перший – з норми бюджетного фінансування на людину і чисельності населення України; на основі відсотка від суми національного доходу, створюваного в регіоні; на основі заданого відсотка від загальної суми видатків бюджету.

Методи визначення суспільно необхідних бюджетних асигнувань базуються на тому, що фінансується не культурна діяльність як така, а конкретні організації (установи) культури. Бюджетні кошти виділяються тим установам, які не орієнтовані на комерційні форми діяльності, хоча і використовують ринкові елементи господарювання.

Ще у 2010 р. Павел Поторочин, Директор Польського Інституту Адама Міцкевича у своєму інтерв'ю газеті «Україна молода» вказав шляхи розвитку культури та креативних індустрій через державну грантову підтримку. «Культурна індустрія у європейській зоні генерує сім відсотків ВВП – приблизно стільки ж автомобільна промисловість, – заявив Директор Польського Інституту Адама Міцкевича. Це удвічі більше, ніж сільське господарство, яке не платить податків. Для практика культури це означає, що ми – не збіговисько дармоїдів. Ми – така сама економіка, як металургія, вугільна промисловість. Крім того, у нас є кілька серйозних переваг. Наша промисловість не шкодить навколишньому середовищу, але підвищує національний рівень IQ» [18].

Натомість, впродовж 25 років існування України, як незалежної держави в культурній політиці ретранслювалася радянська модель управління культурою з неефективною системою вкладання коштів, обмеженого доступу до бюджетних грошей частини культурної спільноти, повною відсутністю прозорих механізмів їх отримання, та контролю.

З поступовим відходом від посткомуністичного спадку, розвитком умов вільного ринку та демократії, становлення національної свідомості в Україні виникла потреба у іншій – паритетній системі розподілу фінансових ресурсів, яка мала б створити можливості для реалізації творчого потенціалу українських митців та умови для функціонування інших незалежних гравців культурної сфери – приватних театрів-студій, музичних гуртів, художніх галерей, кінотеатрів та продакшн-студій.

Новим етапом розвитку культури і креативних індустрій в Україні, стало грантове фінансування від закордонних донорів та впливових українських підприємців. Це поступово формували нові явища в українській культурній сфері, появу грантових менеджерів, фінансової грамотності митців, створення культурно-мистецьких продуктів на які був попит донорів та споживачів.

Також, поступово при Міністерствах з'являлися цільові програми, спрямовані на підтримку вузького сегмента культури, туризму та креативних індустрій з елементами конкурсного відбору, проте такої підтримки було замало.

Ситуацію в культурній сфері України з моменту здобуття незалежності і до Євромайдану можна охарактеризувати як перехідну. Державне управління рухалося застарілими радянськими шляхами, у свідомості громадян держава залишалася патерном, таким же корумпованим як і в радянські часи, а державні чиновники – далекими від потреб суспільства та неефективними. Водночас слід зазначити, що держава не заважала розвитку незалежного культурного середовища, або комерційно привабливих креативних індустрій, а також не здійснювала систематичної цензури. Звісно, були прецеденти – зняття національними гвардійцями робіт Ігоря Дюріча та Ігоря Подольчака на виставці в Українському домі, заборона виставки фотографа Бориса Михайлова [28] в харківському музеї, акти цензури на виставках «Велике і Величне», «Українське тіло» в Центрі сучасного мистецтва адміністрацією Києво-Могилянської академії [46]. Разом з тим, спільнота митців та представників культури і креативних індустрій ставала сильнішою, водночас вона залишалася фрагментованою, позбавленою фінансування та прагнула суспільного визнання, прикладом є постійне протистояння навколо українського павільйону на Венеційській бієнале сучасного мистецтва [4, 13].

У той же час продовжувалася активна робота інституцій, з фінансуванням західних донорів – діяльність Міжнародного фонду «Відродження», частину міжнародної мережі Фундації «Відкрите суспільство», що фінансується Джорджем Соросом. Також, Міжнародний валютний фонд фінансував низку програм підтримки українського громадянського суспільства та проводив програму підтримки культури в період з 1995 по 2003 роки. Довгострокові програми підтримки розвитку музеїв та сучасних художників від Ріната Ахметова та Віктора Пінчука.

Незважаючи на внесок, який вони зробили у розвиток української культури, по суті, вони залишалися частиною PR-кампанії цих меценатів, спрямованих на формування їхнього позитивного іміджу.

З активізацією залучення українських митців та культурних менеджерів до участі в міжнародних грантових програмах з'явилося безліч проектів з навчання грант менеджменту, як наприклад вже згадана програма. Goethe Institut в Україні «Академія культурного лідера» [117]. Також створюються методичні рекомендації, порадики, інструкції щодо участі у грантових програмах та конкурсах, як наприклад робота О. Марченко та Д. Сушко [48].

Новий поштовх до змін у культурній сфері стався після підписання Україною та Європейським Союзом Угоди про асоціацію (Угода). Відповідно до глави 17 розділу V передбачена співпраця України з ЄС у сфері культури.

Співпраця між Сторонами Угоди у галузі культури охоплює такі сфери та завдання:

- сприяння розширенню та покращенню культурних обмінів, мобільності об'єктів мистецтва та митців;
- заохочення міжкультурного діалогу громадянського суспільства України та ЄС;
- співпраця у рамках міжнародних форумів/організацій, таких як ЮНЕСКО та Рада Європи. Розвиток культурного розмаїття, збереження й оцінка культурної, історичної спадщини;
- розвиток культурної індустрії в Україні та ЄС (впровадження положень Конвенції ЮНЕСКО про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження 2005 року) [39].

Також у рамках Угоди Україна приєдналась до Міжнародного центру вивчення, охорони та реставрації культурних надбань (ІККРОМ) [122]. Участь у цій організації дасть можливість навчати українських фахівців у сфері новітніх реставраційних технологій. Центральною інституцією ІККРОМ в Україні визначено Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник.

Проект «Побачити Україну: Docudays UA мандрує світом». передбачає просування національного культурного продукту в ЄС. У результаті

українське документальне кіно побачили у п'яти країнах Європи (Франція, Німеччина, Італія, Іспанія та Греція) [55].

Україна також приєдналася до Розширеної часткової Угоди про культурні маршрути, для популяризації національної культурної спадщини в Україні та Європі шляхом приєднання до існуючих та ініціювання нових культурних маршрутів та до Європейського фонду підтримки спільного виробництва та розповсюдження художніх кінематографічних та аудіовізуальних творів («Eurimages»).

Постмайданівське оновлення політикуму та законодавчих ініціатив у сфері культури вивели на арену нові інституції – Український Культурний Фонд, Український Інститут Книги, Український Інститут та Державне агентство з питань кіно, з грантовою системою фінансування сфери культури. Поява нових інституцій знаменувала відхід від радянської системи управління культурою у напрямку ефективної культурної політики. Інституціями «нового зразку» у гуманітарній сфері стали також Український інститут національної пам'яті та Національний фонд досліджень.

Ці установи були засновані на нових моделях управління, прозорих інструментах та конкурсних засадах, що з натхненням сприйняла культурно-мистецька спільнота. На їхньому фоні фінансові та юридично-правові форми управління державними культурними закладами, які існували досі виявилися застарілими, негнучкими у реакціях на виклики сьогодення та неконкурентноздатними.

Державне фінансування кінематографії здійснюється через Міністерство культури та інформаційної політики України і Державне агентство України з питань кіно, яке спочатку теж підпорядковувалося міністерству, а зараз є відокремленою інституцією.

Державна підтримка кінематографії здійснюється у таких формах:

- виробництво фільмів (ігрових, анімаційних, інших) – компенсація до 80% від загальної вартості фільму;
- виробництво телевізійних фільмів, телесеріалів – на 50%;
- повернення частини кваліфікованих витрат іноземним кіновиробникам (це витрати на виробництво фільму: оплату праці, оплату послуг знімальних груп, придбання товарів і робіт, оренду майна тощо).

Державну підтримку можна отримати тільки в одній формі. При цьому національні фільми можуть претендувати на один із перших двох видів

підтримки, іноземні кіновиробники, які пройшли культурний тест, – тільки на повернення частини кваліфікованих витрат (детальніше ставки і систему відшкодування витрат розглянемо нижче).

Схема державного фінансування передбачає, що спочатку виділяються гроші з державного бюджету, а потім відбувається виробництво фільму. Компенсація витрат іноземним кіновиробникам має протилежну схему – спочатку компанія фінансує виробництво фільму, сплачує податки, а потім подає заявку на відшкодування витрат.

Державне фінансування національних фільмів проходить на конкурсній основі. Творчий конкурс (пітчінг) проводить Держкіно, конкурс проводиться в два етапи. Проекти оцінюються за кількома критеріями: оригінальність ідеї, актуальність, драматургічна якість і соціальна важливість сценарію. При проведенні конкурсу враховується також і наявність інших джерел фінансування.

Додатково передбачено фінансування виробництва фільмів патріотичного спрямування. Для їх фінансування існує окрема програма в бюджеті МКПІ. Патріотичні фільми також проходять процедуру конкурсного відбору.

Фінансова підтримка кінематографії також може здійснюватися і за рахунок коштів місцевих бюджетів, грантів, благодійних внесків. Органи місцевого самоврядування можуть створювати місцеві фонди фінансової підтримки кінематографії.

Для підтримки кінематографії ще у березні 2017 року було прийняте рішення про компенсацію 16,6% кваліфікаційних витрат виробників фільму (офіційна назва – державна субсидія). Проте для реалізації програми потрібні були зміни до Бюджетного кодексу, але їх не було прийнято, тому фактично програма відшкодування не працювала.

Програми відшкодування діють у багатьох країнах і мають позитивний вплив на розвиток кіноіндустрії. Але інші країни пропонують вищі ставки відшкодування (від 20 до 45%). Очевидно, що інвестори йдуть знімати кіно туди, де більші фінансові стимули й простіші умови.

Україна для того, щоб отримати іноземні інвестиції в сектор кінематографії, підняла ставку відшкодування витрат. У новій редакції Закону ставку збільшено до 25%. Обґрунтування саме такої ставки у пояснювальній

записці до законопроекту не наводиться. Імовірно, це середній показник за країнами, де існує така практика.

Український інститут книги – державна установа при МКІП, покликана формувати державну політику у книжковій галузі, провадити промоцію книгочитання в Україні, підтримувати книговидавничу справу, стимулювати перекладацьку діяльність, популяризувати українську літературу за кордоном. Інститут книги проводить конкурси з підтримки книговидавничої справи та був одним з реалізаторів державної грантової інституційної підтримки у 2020 році.

Український інститут – «державна установа, що працює у сфері культурної дипломатії. Діяльність установи спрямована на покращення розуміння і сприйняття України у світі та розвиток її культурних зв'язків з іншими країнами [95. С. 3]. Основними напрямками програмної діяльності Інституту є мистецькі, кроссекторальні та академічні програми, просування громадянського суспільства, української мови, розвиток культурної дипломатії та дослідницько-аналітична робота [95. С. 33-36].

Єдина політика, що визначала б засади державної підтримки створення та поширення культурних продуктів про збройну агресію Російської Федерації проти України, тимчасово окуповані території України, внутрішньопереміщених осіб та інших осіб, які постраждали внаслідок бойових дій та тимчасової окупації територій України, відсутня. Ключові інструменти, які є у держави для підтримки таких культурних продуктів, це конкурси

Державного агентства України з питань кіно, програми Українського інституту книги та Українського культурного фонду.

З початку 2017 р. по середину 2021 р. Державне агентство України з питань кіно (Держкіно) підтримало 42 фільми, сюжет яких торкається або присвячений темам збройної агресії Російської Федерації проти України, життя на тимчасово окупованих територіях України, внутрішньо переміщених осіб та інших осіб, які постраждали внаслідок бойових дій та тимчасової окупації територій України.

Щороку з 2018 р. Український інститут книги заковує видання про збройну агресію Російської Федерації проти України, тимчасово окуповані території України, внутрішньо переміщених осіб та інших осіб, які постраждали внаслідок бойових дій тимчасової окупації територій України, в

межах програми поповнення фондів публічних бібліотек; а з 2020 р. – підтримує переклад, зокрема й таких книжок в рамках програми підтримки перекладів «Translate Ukraine».

2.2. Діяльність Українського культурного фонду в період 2017-2022 років.

Ідея створення Українського культурного фонду з'явилася з необхідності урівняти в доступі до ресурсів культурно-мистецькі організації бюджетного і небюджетного секторів, а також позбавити Міністерство культури України непритаманних йому функцій розподілу коштів між суб'єктами культурного простору. Також, для підвищення доступності та якості культурних послуг важливим був перехід на прогресивні методи фінансування, орієнтовані на результат, зміна підходу до фінансування закладів культури – переходу від утримання бюджетних установ до фінансування наданих ними культурних послуг, що сприятиме раціональному використанню ресурсів, що, власне, і є однією із засад децентралізації влади в Україні.

Так у 2017 році з метою сприяння розвитку національної культури та мистецтва в державі, широкого доступу громадян до національного культурного надбання, підтримки культурного розмаїття та інтеграції української культури у світовий культурний простір відповідним Законом України було створено Український культурний фонд.

Ситуація з фінансовим забезпеченням сфери культури, туризму та культурно-креативних індустрій суттєво змінилася з появою і початком діяльності Українського культурного фонду – як суб'єкта публічної культурної політики, створеного з метою розвитку національної культури та мистецтва шляхом втілення в життя культурних ініціатив українського суспільства, підтримки культурного різноманіття та інтеграції України зі світовим культурним простором [83]. УКФ став однією з тих культурних інституцій, що стимулюють появу конкурентоспроможного та актуального українського культурного продукту, ведуть проектну діяльність у культурній сфері. Ніша, що багато років залишалася порожньою, потроху наповнюється практиками, сенсами та актуальними проблемами, що мають вирішуватися в нових сучасних умовах.

Інструментом для цього слугують – гранти на потреби культури, фінансування її ініціатив на конкурсних, змагальних, конкурентних засадах [99].

УКФ був покликаний впровадити нові механізми надання орієнтованої на результат конкурсної державної фінансової підтримки ініціативам у сфері

культури та креативних індустрій, сприяти творенню розвиненої екосистеми культури та креативності в Україні, яка уможливує породження та розповсюдження в суспільстві нових сенсів та спільних цінностей, а також сприяє збереження культурної спадщини та розвитку української культури в контексті актуальних світових тенденцій.

У 2018 році разом з представниками культури різних секторів було розроблено стратегію напрямів роботи УКФ на наступні три роки і запущено перший грантовий сезон. За основу було взято європейську модель культурних грантів, що містить поділ проєктів за типом співпраці. Зокрема було виділено індивідуальні, національні, міжнародні типи співпраці. Досягненням першого грантового сезону стала державна фінансова підтримка інноваційних культурних продуктів різних секторів культури, а не лише знаних масштабних проєктів, чи комунальним підприємствам, як це було до створення Українського культурного фонду [21].

У 2018 році було подано 716 заявок, з яких було підтримано 293 проєкти. Загальний бюджет УКФ в перший рік його діяльності склав 208 млн грн, безпосередньо на підтримку проєктів було виділено 156 млн грн., решта – на операційну діяльність [22, С. 137-139].

У 2019 році Український культурний фонд впровадив програмний підхід. Було оголошено конкурси та реалізовано сім грантових програм, у межах яких УКФ підтримав 432 культурно-мистецькі проєкти з 2059 поданих заявок. Аналіз фінансування підтвердив головну ідею створення Фонду, а зокрема 75% проєктів-переможців були подані від приватних організацій і лише 25% — від державних [23. с. 24-50].

2020 рік став третім в діяльності УКФ і своєрідним тестом на спроможність інституції протистояти викликам часу – поширенню коронавірусної хвороби COVID-19. Терміново відкрита програма інституційної підтримки для всіх культурних установ та організацій, які відчували на собі дію карантинних обмежень, довела здатність Українського культурного фонду оперативно реагувати на потреби інституцій галузі культури. До УКФ надійшло 3853 проєктних заявок, з яких підтримку отримали 1205 проєктів, в тому числі, в рамках програми «Культура в часи кризи: інституційна підтримка» було профінансовано 853 проєктних заявки. Бюджет УКФ склав 920,19 млн. грн. та був реалізований на 80% [23].

У 2021 році Українським культурним фондом на конкурси: «Аналітика культури», «Навчання. Обміни. Резиденції. Дебюти», «Інклюзивне мистецтво», «Аудіовізуальне мистецтво», «Інноваційний культурний продукт», «Стипендії», «Знакові події», «Інклюзивне мистецтво», «Культура для змін», «Культура. Туризм. Регіони», «Діти культури», «Культура плюс», «Розвиток кінопроєкту» «Культурні столиці України» отримано 3739 проєктні заявки та підтримано реалізацію 542 проєктів.

Загалом за чотири роки УКФ напрацював базу заявників у понад 5000 організацій, має в активі понад 1000 реалізованих культурно-мистецьких проєктів.

Наразі ключовою аудиторією Фонду залишається професійне середовище культури (митці, культурні менеджери, організації), яке все ще перебуває у процесі розвитку спроможності та потребує підтримки.

Споживачі культури є бенефіціарами проєктів за підтримки Фонду, у наступні роки Фонд має на меті розширювати нову аудиторію – залучати нові мережі, громади, спільноти. В результаті ми зможемо менше фокусуватись на екстенсивному розширенні аудиторій (зростає роль місцевих громад), а більше – на творенні якісних культурних продуктів та підсиленні екосистеми на місцевому рівні.

В загальному можна виокремити такі зацікавлені сторони:

1. Митці й творчі діячі, учасники творчого процесу, які створюють і поширюють сенси, генерують культурне життя, створюють і поширюють культурний продукт.

2. Громадські організації у культурі, які створюють і поширюють культурний продукт, створюють доступ до культури, організовують культурне життя, виступають як посередники між митцями, аудиторіями та фінансовими або дозвільними інститутами.

3. Представники творчих індустрій, які створюють і поширюють культурний продукт, створюють робочі місця, впливають на смаки та очікування аудиторій, роблять внесок в добробут суспільства.

4. Працівники бюджетних організацій у сфері культури, бюджетні установи культури, які адмініструють бюджетну базову мережу культури, створюють доступ до явищ культури, організовують культурне життя, зберігають національне надбання.

5. Академічне середовище, яке впливає на формування культурної норми.

6. Фахові об'єднання та експертна громадськість, які впливають на порядок денний, правила гри та громадську думку, частково створюють умови для вироблення і поширення культурного та аналітичного продукту.

7. Уряд, керівники центральних органів виконавчої влади, які формують правила гри, контролюють ресурси, адмініструють бюджетну базову мережу культури, репрезентують Україну в міжнародному контексті.

8. Бізнес-сектор, який впливає на культурну інфраструктуру, стан культурної спадщини та культурні процеси.

9. Споживачі культурного продукту, які приймають, використовують, поширюють культурний продукт, беруть участь у культурному житті, роблять внески в економічний розвиток інституцій та митців.

10. Медіа, які створюють контент і впливають на нього, впливають на правила гри та громадську думку.

Довіра до Фонду, до його принципів роботи, зокрема до прозорості механізму конкурсного відбору з боку представників культурної сфери України зростає з року і рік, підтвердженням цьому є постійне зростання кількості потенційних заявників та збільшення запиту на фінансування проектів.

Для забезпечення економічної ефективності діяльності та організації раціонального фінансового менеджменту Фонд діє на підставі Бюджетного кодексу України, Податкового кодексу України, Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення Українським культурним фондом заходів з підтримки проектів, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 18.04.2018 № 414 (зі змінами) [78], та інших нормативно-правових документів. Підтримка грантових та стипендіальних проектів здійснюється Фондом лише на конкурсних засадах. На всіх етапах реалізації проектів, від планування до звітування, Фонд здійснює проміжний та постійний моніторинг та контроль за визначенням планових та фактичних обсягів витрат проектів із врахуванням відповідності їх цін середньоринковим цінам на товари, роботи, послуги. Інструментом для здійснення моніторингу та контролю є розроблені Фондом нормативні документи:

1. Порядок здійснення контролю за виконанням суб'єктами, які отримують фінансування, зобов'язань перед Українським культурним фондом;

2. Вимоги до Звіту незалежного аудитора з надання впевненості щодо достовірності та відповідності фінальної звітності Грантоотримувача про реалізацію проекту вимогам Українського культурного фонду.

Ці нормативні документи Фонду визначають процес фінансового менеджменту в частині чіткого встановлення типів та видів допустимих та недопустимих витрат для реалізації проектів; окреслення відповідальності грантоотримувачів та стипендіатів за відповідність цих витрат меті та цілям проектів; послідовного порядку подання ними фінальної звітності та забезпечення Фондом принципу публічності результатів проектів. Одночасно з цим Фонд використовує висновки аудиторських фірм для підтвердження доцільності витрат при реалізації проектів. Зазначені вище механізми контролю, які застосовуються Фондом, є ефективними та підтверджуються багаторічним досвідом його діяльності.

Розглянемо ключові принципи за якими побудована діяльність Фонду.

Перш за все, це грантова система. Грант надається державою або іншим донором на реалізацію проекту [109]. За основу взято європейську модель грантової системи [2], адже коли потрібно піднімати власну економіку, передусім слід підтримати власного виробника [112]. Зокрема, через УКФ держава надає на безоплатній і безповоротній основі гранти - фінансові ресурси, суб'єктам які провадять діяльність у сфері культури, мистецтв та креативних індустрій для реалізації проекту.

Друге, Фондом відпрацьовано і надалі триває удосконалення інструментів прозорості й конкурентної державної підтримки, які визнаються суспільством як справедливі. Таким інструментом є конкурсний відбір культурно-мистецьких проектів, який складається з етапу технічного відбору проектів; експертного оцінювання незалежними експертами; етапу переговорних процедур з потенційними грантоотримувачами-переможцями.

Третє, це принцип демократичності та відкритості. Щорічно за участі громадськості – представників культури та креативних індустрій Фонд визначає Пріоритетні напрями діяльності, які стають підґрунтям для роботи у наступному Грантовому сезоні. Зокрема, усі зацікавлені мали змогу взяти участь у формуванні пріоритетних напрямів діяльності у 2023 році [107].

Наступний принцип це створення у Фонді повного циклу конкурсних процедур, супроводжують процес надання державної грантової допомоги. Такий цикл включає розробку програм на основі визначених Пріоритетів діяльності Фонду, конкурсний відбір проектів, експертне оцінювання проектів незалежними експертами, постійний моніторинг якісних та кількісних показників проектів, реалізованих за підтримки Фонду, заключного етапу звітування з матеріалами підтверджуючими виконання проекту.

Наступне, у своїй діяльності УКФ використовує програмний підхід. Конкурсна програма це комплекс завдань та заходів, об'єднаних єдиною ідейно-тематичною концепцією, що впроваджуються задля досягнення візії, місії та цілей, які визначені стратегією Фонду та мають спільну назву. Фонд реалізує конкурсні програми та здійснює конкурсні відбори в рамках культурно-мистецьких програм та стипендіальної програми.

Кожного грантового сезону базуючись на аналізі культурних потреб українського суспільства та кількості поданих заявок на певну програму чи ЛОТ відбувається оновлення існуючих чи створення нових грантових програм, актуалізуються ЛОТи, визначаються пріоритетні культурні продукти [64]. Наприклад, з 2019 року однією з найзапитуваніших була сфера охорони культурної спадщини. Щорічно запит на проекти в сфері охорони культурної спадщини складає понад 250 заявок. Тому, відповідно до аналізу кількості та змісту проектних заявок та побажань заявників минулих років у 2022 році ЛОТ «Культурна спадщина» було виокремлено в окрему програму, мета якої сприяти збереженню, захисту та популяризації культурної спадщини, культурних цінностей та національної пам'яті задля зміцнення сучасної української ідентичності. У Грантовому сезоні 2022 року надійшло 483 заявки на отримання грантів, проте реалізувати задумане через війну не вдалося.

Принцип сталості і конкурентноздатності проектів базується на щорічному зростанні попиту фінансування від Фонду та підтверджує потребу і спроможність секторів працювати з інвестиціями в конкурентних умовах існування. Наприклад, запитувана сума від УКФ збільшилася у 11,5 разів, з 334 млн грн у 2018 році до 3843 млн грн у 2021 році. Щорічне зростання кількості заявок з боку заявників, які зросла у 5 разів, з 716 заявок у 2018 році до 3739 у 2021 році підтверджує важливість діяльності та зміцнює репутацію Фонду як державної інституції, що здатна оперативно реагувати на потреби культурної сфери.

Ще один з принципів діяльності УКФ це цифровізація ключових етапів взаємодії із заявниками, грантоотримувачами та експертами. Наразі Фондом розроблено власну електронну Систему Управління Проектами, що унеможлиблює застосування «ручного режиму» та мінімізує «людський фактор» у ставленні до поданих проектних заявок.

Підсумовуючи, слід зазначити, що завдяки дотриманню всіх принципів, УКФ закріпив за собою статус авторитетної, інноваційної та відкритої державної інституції в сфері культури, яка забезпечує рівний доступ до бюджетних коштів всім гравцям культурної сфери, що в свою чергу стимулює розвиток культури в Україні.

Діяльність Фонду за останні роки суттєво змінила українську креативну економіку: культурний ринок України поповнився новими гравцями, і що важливо – суттєво зросла кількість конкурентоздатних культурно-мистецьких проєктів та ініціатив, відомих як в Україні, так і поза її межами. Зокрема, у 2018-2022 років УКФ впроваджено 43 програми (147 ЛОТів) на які отримано понад 10 тисяч заявок на реалізацію культурно-мистецьких проєктів, серед яких 393 міжнародних. Підтримано 2,5 тисячі проєктів, в тому числі 94 міжнародних. Загальна сума підтриманих проєктів становила 2,2 млрд. грн. (73,3 млн євро) при запиті у 10,2 млрд. грн. (340 млн. євро). Досвід плідної співпраці, успішні комунікації, спільні проєкти та заходи показали ефективність моделі роботи УКФ.

Для детального аналізу діяльності Фонду за період 2019-2021 років магістрантом складено зведену Таблицю кількісних показників (поданих заявок, реалізованих проєктів, фактичних сум грантів), яка наглядно демонструє динаміку Конкурсних відборів УКФ за вказаний період. Слід звернути увагу, що у 2018 році – першому грантовому сезоні не застосовувався програмний підхід, що виключає можливість систематизації даних за програмами, разом з тим, відомо що до УКФ було подано 716 заявок, з яких було підтримано 293 проєкти [21. С. 7]. Також, через військову агресію російської федерації, показники 2022 року не були включені до таблиці через призупинення грантового сезону 2022 року (Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 10 березня 2022 року №245, кошти у сумі 583 281 млн грн, що були передбачені на реалізацію культурно-мистецьких проєктів у 2022 році, спрямовані на забезпечення потреб Збройних сил України для протидії агресії з боку російської федерації. На період дії правового режиму воєнного

стану в Україні, реалізацію конкурсних програм Українського культурного фонду призупинено).

За чотири грантові сезони 2018-2021 УКФ отримав 10120 заявок на отримання грантів, з них, було надано 2475 грантів на загальну суму 2 млрд. 83 тис. грн. Показники Таблиці 1 демонструють щорічне зростання кількості заявок з боку заявників УКФ. Вона зросла у 5 разів, з 716 заявок у 2018 році до 3739 у 2021 році. Запитувана сума від УКФ за аналізований період діяльності Фонду збільшилася у 11,5 разів, з 334 млн грн у 2018 році до 3843 млн грн у 2021 році. Це підтверджує важливість діяльності та зміцнює репутацію Фонду як державної інституції, що здатна оперативно реагувати на потреби культурної сфери.

Найбільшою грантовою програмою УКФ є «Інноваційний культурний продукт». Ця грантова програма охоплює практично всі сектори української культури. Її метою є розвиток потенціалу та конкурентоспроможності культурних та креативних індустрій шляхом створення якісних інноваційних проєктів, що збільшують кількість продуктів, доступних для широкої аудиторії. Упродовж 2019-2021 років за цією програмою було подано 2494 заявки, з яких фінансування отримали 266 проєктів.

Другою актуальною програмою для представників культурної сфери є «Аудіовізуальне мистецтво», зокрема за період діяльності Фонду подано 1608 проєктних заявок, з яких підтримано 241 проєкт.

У рамках конкурсної програми НОРД, мета якої сприяння обміну знаннями, досвідом та ідеями в галузі культури та мистецтв, а також відкриття нових мистецьких практик та ідей у період 2019-2021 років було подано 963 заявки, підтримано 159 проєктів.

Фонд реалізує Конкурсні програми для наступних секторів: аудіовізуальне мистецтво (кіно, телебачення, реклама, відео-арт, диджитал-арт, нові медіа, відеоігри, віджеїнг); аудіальне мистецтво (жива/відтворена музика, саунд-арт, радіо); візуальне мистецтво (живопис, графіка, мозаїка, естамп, інсталяція, плакат, літографія, муралізм, стріт-арт, ленд-арт, скульптура, фотографія, паблік-арт); перформативне та сценічне мистецтво (театр, балет, танець, цирк, музичні вистави (мюзикл, опера), перформанс, гешпелінг); дизайн та мода (інтер'єрів, прикладний, графічний, ландшафтний, саунд-дизайн, мода, архітектура); культурна спадщина (бібліотеки, музейна справа, архіви, ремесла, матеріальна та нематеріальна культурна спадщина);

літературна справа (книги, періодика, журнали, друковані ЗМІ, літературні фестивалі); культурні та креативні індустрії (фестивалі та заходи, культурні та креативні простори, креативне підприємництво, інновації) [46].

З початку діяльності Фонду серед найзапитованіших був сектор охорони культурної спадщини. Запит на проекти ЛОТу «Культурна спадщина» в рамках програми «Інноваційний культурний продукт» по роках виглядає наступним чином: 2018 р. – подано 168 заявок, реалізовано 60 проектів; 2019 р. – подано 292 заявок, реалізовано 66 проектів; 2020 р. – подано 593 заявок, реалізовано 72 проектів; 2021 р. – подано 479 заявок, реалізовано 49 проектів; 2022 р. – подано 483 заявки (не реалізовано через війну). Враховуючи статистику заявок та побажання заявників в 2022 році ЛОТ «Культурна спадщина» було виокремлено в окрему програму, мета якої сприяти збереженню, захисту та популяризації культурної спадщини, культурних цінностей та національної пам'яті задля зміцнення сучасної української ідентичності. Пріоритетними продуктами програми було визначено експозиція/реекспозиція, екскурсія, експедиція, віртуальний музей (в тому числі 3D-тур), цифровий архів/каталог, 3D-модель тощо.

У Грантовому сезоні 2022 року надійшло 483 заявки на отримання грантів[88] загальним запитом 995,8 млн грн., проте реалізувати задумане через війну не вдалося.

Статистика культурно-мистецьких проєктів за 2019- 2021 рік

Назва Конкурсної програми	2019					2020					2021				
	Подано	Реалізовано	Запитувана сума (млн грн)	Фактична сума грантів (млн грн)	Середня сума гранту (млн грн)	Подано	Реалізовано	Запитувана сума (млн грн)	Фактична сума грантів (млн грн)	Середня сума гранту (млн грн)	Подано	Реалізовано	Запитувана сума (млн грн)	Фактична сума грантів (млн грн)	Середня сума гранту (млн грн)
Аналітика культури*	74	7	55,62	4,24	0,60	69	18	56,65	12,92	0,23	104	19	87,92	16,06	0,85
Аудіовізуальне мистецтво**	651	145	1753,92	288,70	1,99	432	33	825,96	49,93	1,51	525	63	786,11	83,31	1,32
Діти культури											18	16	3,88	3,13	0,20
Знакові події	273	56	411,70	77,39	1,38	185	23	574,53	52,52	2,28	325	61	655,91	129,00	2,11
Інклюзивне мистецтво	168	39	76,81	14,84	0,38	154	45	75,12	19,75	0,44	221	39	138,25	23,28	0,60
Інноваційний культурний продукт	547	103	292,30	51,62	0,50	963	75	844,01	62,26	0,83	984	88	1007,81	93,14	1,06
Культура для змін						57	9	45,29	4,08	0,45	72	28	46,20	16,87	0,60

Культура плюс						257	54	369,45	77,56	1,44	205		126,98		
Культура. Туризм. Регіони						32	20	14,61	8,56	0,43	509	68	332,70	45,06	0,66
Культурні столиці України						15		194,50			28	2	254,33	19,10	9,55
Мережі й аудиторії	41	13	219,08	26,00	2,00	72	14	73,36	8,76	0,63					
Навчання. Обміни. Резиденції. Дебюти	305	69	160,71	35,08		356	41	310,00	29,93	0,73	302	49	242,74	39,21	0,80
Розвиток кінопроєкту											296	74	140,45	31,16	0,42
Стипендії						88	17	4,31	0,80	0,05	150	35	19,58	4,68	0,13
<i>Загалом</i>	<i>205 9</i>	<i>432</i>	<i>2970,13</i>	<i>497,87</i>	<i>1,15</i>	<i>268 0</i>	<i>349</i>	<i>3383,4 8</i>	<i>327,0 7</i>	<i>0,94</i>	<i>3739</i>	<i>542</i>	<i>3842,87</i>	<i>504,00</i>	<i>0,93</i>

	заяво к	проек тів	заяво к	проек тів	заяво к	проек тів	заяво к	проек тів	заяво к	проек тів
Київ	278	131	999	209	1172	148	1495	240	3944	728
Львівська	69	30	151	44	231	50	334	72	785	196
Харківська	39	21	100	27	166	24	219	27	524	99
Київська	13	4	88	14	92	9	163	20	356	47
Одеська	29	13	71	12	99	15	149	14	348	54
Дніпропетр овська	18	4	62	10	71	6	137	15	288	35
Рівненська	25	11	49	18	84	15	105	20	263	64
Івано- Франківська	25	8	51	9	59	9	107	16	242	42
Закарпатськ а	24	9	42	6	54	13	87	12	207	40
Запорізька	15	5	36	7	59	6	94	8	204	26
Хмельницьк а	8	5	33	7	57	11	80	9	178	32
Вінницька	12	6	48	14	41	3	65	9	166	32
Волинська	11	1	20	1	48	8	86	12	165	22
Чернігівська	4	2	38	6	49	3	72	6	163	17
Полтавська	16		28	4	50	3	62	6	156	13
Херсонська	14	7	30	6	37	6	66	10	147	29
Тернопільсь ка	21	7	27	4	21	2	68	6	137	19
Черкаська	11	3	29	6	33	4	62	12	135	25
Донецька	18	5	24	5	28	3	52	5	122	18
Чернівецька	14	8	30	6	31	3	46	6	121	23

Житомирська	18	5	30	4	26	2	38	3	112	14
Миколаївська	12	3	19	6	28	2	49	5	108	16
Сумська	9	2	20	1	27	0	45	6	101	9
Луганська	11	1	17	3	11	2	33	2	72	8
Кіровоградська	2	2	17	3	17	2	25	1	61	8
Не зазначено					1				1	
Всього	716	293	2059	432	2592	349	3739	542	9106	1616

Ситуація у диспропорції кількості поданих заявок та реалізованих проектів в залежності від типу населених пунктів є ще більш критичною.

Тип населеного пункту	Кількість поданих заявок 20218-2021 рр.	Кількість реалізованих проектів 20218-2021 рр.
Місто	8412	1399
Селище міського типу/ село	693	83

Таблиці зведено за даними Звітів УКФ за період 2018-2021 років [21-24].

Розрив між показниками кількості поданих заявок до УКФ між містами та селищами міського типу / селами становить 12 разів, а за кількістю реалізованих проектів розрив досягає 17 разів.

Таку ситуацію пояснює кілька факторів, і перш за все це низький рівень знань і навичок з культурного менеджменту представників культурного середовища периферійних міст, селищ та сіл. Звісно, гармоніювати представлення регіонів України, міст та невеликих населених пунктів серед заявників та грантоотримувачів можна шляхом зміни вимог до оцінювання культурно-мистецьких проектів відповідно до особливостей секторів та конкурсних програм, але в такому разі порушуються базові цілі УКФ –

сприяти створенню конкурентноздатних культурно-мистецьких продуктів. Виходом з цієї ситуації в майбутньому може стати перегляд нормативно-правової бази задля забезпечення ефективного паритетного фінансування ініціатив та інституцій з бюджетів різного рівня.

Пандемія Covid-19 триває вже третій рік і це суттєво вплинуло на культуру і креативний сектор. Перш за все, через обмеження введені державою заради локалізації хвороби численні культурні масові заходи, зокрема концерти, фестивалі, бієнале, вистави, кінопокази в період першого локдауну навесні 2020 року були перенесені на пізніший час. Згодом, розуміння довготривалості пандемії COVID-19 призвело до закриття закладів культури та зменшення зайнятих працівників у секторі.

Слід констатувати факт, що наша держава була не готова до такого розвитку подій і на початку пандемії діяльність центральних державних органів, в конкретному випадку Міністерства культури та інформаційної політики (далі МКІП) була зведена до надання низки рекомендацій [20, 86] для бюджетних інституцій та окремих напрямків сектору культури та креативних індустрій щодо дій під час карантину. Зокрема, це не проводити масові, колективні заходи та дотримуватися протиепідеміологічних обмежень, забезпечувати умови дистанційної роботи, заборонялося зниження заробітної плати, скорочення та вивільнення працівників, примусове відправлення співробітників у відпустки. Також, були окреслені напрямки виходу з локдауну.

Були також окремі рекомендації [89] щодо організації зйомок фільмів, серіалів і кліпів, які містили здебільшого поради щодо дотримання соціальної дистанції, індивідуальної гігієни, а також аспекти, які стосувалися організації дистанційної зйомки.

Очевидно, що рекомендації не могли вплинути на вирішення проблемних питань фінансування сектору культури. Навпаки, у березні 2020 року Міністерство фінансів збиралося скоротити видатки держбюджету за рахунок зменшення на 7 мільярдів гривень фінансування всіх напрямків діяльності Міністерства культури, молоді та спорту [44]. Таким чином суттєво скорочувався і бюджет Українського культурного фонду, який на той час залишався одним із небагатьох джерел державної підтримки. Це спричинило критику з боку культурних інституцій [111]. Обурення спільноти проявилось появою публічних звернень-протестів [9] до уряду та президента [56]. В

результаті хвилі протестних заяв 27 березня уряд відмовився від ідеї тотального секвестру бюджету на українську культуру, але все одно зі скороченнями, зокрема бюджет Українського культурного фонду з 462 мільйонів гривень скоротили до 400,86 млн грн [110].

Рухи щодо реальної фінансової підтримки з боку держави розпочалися у червні 2020 року коли було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної підтримки сфери культури, креативних індустрій, туризму, малого та середнього бізнесу у зв'язку з дією обмежувальних заходів, пов'язаних із поширенням коронавірусної хвороби COVID-19» [68].

Стосовно регулювання діяльності Українського культурного фонду й Українського інституту книги, в повноваженнях УКФ закріплювалося надання грантів інституційної підтримки «юридичним особам усіх форм власності для забезпечення конкурентоспроможності та створення робочих місць в умовах дії запроваджених відповідно до законодавства обмежень господарської діяльності, зумовлених надзвичайною ситуацією чи надзвичайним станом, або вжиття адміністративних та (або) медико-санітарних заходів (карантин)» [68].

У липні 2020 року Український культурний фонд відкрив нову окрему програму підтримки «Культура в часи кризи: інституційна підтримка». Відповідно до прийнятого закону програма підтримувала представників культурної сфери в умовах пандемії [106].

Програма реалізовувалася в три етапи. Загалом, було укладено 853 Договори про надання гранту, на загальну суму 518,27 мільйона гривень. Завдяки фінансовій підтримці організації сфери культури посилили свою інституційну спроможність: були забезпечені боргові зобов'язання, що виникли в організацій у період з березня по серпень 2020 року, а також покриті витрати на операційну діяльність до кінця року. Програма стала вчасною та важливою підтримкою для багатьох установ адже в результаті численних карантинів постраждали напрямки сектору культури, які передбачають безпосередню фізичну включеність та соціальну взаємодію: театри, музеї, кінотеатри, бібліотеки та масові культурні заходи – музичні та літературні фестивалі [118].

Разом з тим, вплив пандемії на сектор культури, мав не тільки негативний характер, варто зазначити прискорення темпів діджиталізації у

забезпечення культурних потреб. Частина закладів культури хоча й вимушено, але швидко адаптувала свої заходи до цифрового формату.

Наразі, ще не отямившись від пандемійних втрат, культура, а саме УКФ як оператор культурної діяльності в країні, постраждали від російської агресії. Як вже зазначалося вище відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 10 березня 2022 року №245, кошти у сумі 583 281 млн грн, що були передбачені на реалізацію культурно-мистецьких проєктів у 2022 році, спрямовані на забезпечення потреб Збройних сил України для протидії агресії з боку російської федерації. В результаті відсутності фінансування реалізацію конкурсних програм Українського культурного фонду призупинено.

«Одним із найважливіших пріоритетів у межах розвитку культури є залучення громадян до творення культурного простору. Це є завдання культурної політики, яке безпосередньо націлено на роботу з населенням, сьогодні й упроваджується в Україні завдяки діяльності УКФ. Цей напрям сприяє перш за все підвищенню культурного рівня громадян, становленню інститутів громадянського суспільства та вихованню почуття патріотизму. Численні проєкти, реалізовані за підтримки УКФ, свідчать про розширення спектра та підвищення якості українського культурного продукту і про збільшення результативності використання бюджетних коштів, спрямованих на фінансування культурної сфери в Україні, що особливо актуально в сучасних умовах. Звісно, діяльність УКФ не позбавлено певних недоліків, і засоби подолання їх можуть бути предметом подальших наукових розвідок. Але саме завдяки зміцненню культурного потенціалу та засвоєнню європейських практик українське суспільство поступово змінює своє ставлення до культурного надбання України. Сприяння підвищенню інвестиційної привабливості України сьогодні закладає засади технологічного оновлення економіки в майбутньому» [37. С. 55].

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2.

Сфера державної підтримки за роки незалежності нашої держави пройшло значний процес трансформації від, по-суті радянських методів розподілу коштів, до впровадження підтримки на конкурсних засадах у вигляді стипендій, грантів, субсидій тощо. Значно пришвидшили цей процес декілька факторів: поява приватного та громадського сектору культури, які шукали нових джерел фінансування; початок роботи в Україні міжнародних організацій, які практикували передові методи фінансування культури, прийняті в європейських країнах; підписання Угоди про асоціацію з ЄС за якою Україна взяла на себе реформування усіх сфер управління, зокрема й культурної сфери. Результатом цих змін стала поява, нових державних інституцій, таких як Український Культурний Фонд, Український Інститут Книги, Державне агентство з питань кіно тощо, з абсолютно відміними підходами до призначення керівництва, розподілу державних коштів, звітності перед стейкхолдерами та ін. Однією з ознак цих інституцій стала грантова система фінансування сфери культури.

Підсумовуючи, зазначимо, що попри те, що за роки своєї діяльності УКФ наростив інституційний потенціал та відпрацював інструменти прозорості та конкурентної державної підтримки, зробив важливі кроки у становленні свого незалежного статусу, Фонд залишається вразливим до політичного тиску та зовнішніх потрясінь, таких як пандемія Covid-19 та ще більша загроза спричинена російською агресією.

У ставленні до культури варто дотримуватися золоті середини, якщо раніше культуру розглядали як марні витрати державних фінансових ресурсів, тепер вона дедалі частіше розглядається як джерело прибутку важливе для розвитку національної економіки. Разом з тим, утилітарне сприйняття культурних продуктів, також неприйнятне, оскільки оцінити їх через призму економічного прибутку без враховувати соціальної, символічної, історичної й освітньої складової неможливо, а вплив останніх не завжди можна звести до кількісних економічних показників.

В умовах багаторічної тотальної відсутності коштів на культуру, До того ж, підтримка діджиталізації має стати пріоритетом під час розробки державних програм і політик.

На сьогодні УКФ закріпив за собою статус авторитетної, інноваційної та відкритої державної інституції в сфері культури. Діяльність УКФ –

забезпечує рівний доступ до бюджетних коштів всім гравцям культурної сфери, що стимулює розвиток культури в Україні, сприяє залученню культурних інституцій або митців і груп, які мають потужний потенціал і створюють конкурентоздатний культурно-мистецький продукт.

Специфіка й особливість діяльності УКФ полягає у тому, що ця інституція на відміну від інших інституцій державного управління культурою не контролює культурний простір, а сприяє його розвитку, розмаїтості через залучення нових гравців та стимулювання появи інноваційних конкурентоздатних культурних продуктів та проектів.

Попри те, що за роки своєї діяльності УКФ наростив інституційний потенціал та відпрацював інструменти прозорості й конкурентної державної підтримки, зробив важливі кроки у становленні свого незалежного статусу, Фонд залишається вразливим до політичного тиску та зовнішніх потрясінь, таких як пандемія Covid-19 та ще більша загроза спричинена російською агресією.

Для міжнародної спільноти – сучасні конкурентоздатні українські культурні проекти й ініціативи, заявляючи про себе, зміщують акценти української культури з виключно фольклорного контексту й стимулюють інтерес до України, як висококультурної нації та її загальнолюдського потенціалу. Наразі національна культура послуговує своєю візитівкою Української держави в міжнародному співтоваристві.

Слід враховувати, що грантова державна підтримка й фінансові вливання від різноманітних благодійних, як українських, так і міжнародних фондів, не вирішують проблеми всіх секторів нашої культури. Вона більше підходить для культурних проектів секторів перформативного та сценічного мистецтва, інноваційних культурних продуктів, продуктів візуального та аудіовізуального. Якщо ж говорити про культурну спадщину, потрібно розуміти, що грантова державна підтримка, так само як і підтримка з боку благодійних фондів чи меценатів не є панацеєю, оскільки має нерегулярну фінансову основу, а в більшості випадків – взагалі одноразову.

Утримання об'єктів культурної спадщини загальнонаціонального значення, об'єктів світової спадщини ЮНЕСКО потребує великих коштів. Такі об'єкти культурної спадщини й державні музеї не можуть існувати як самоокупні інституції, оскільки витрати на їх утримання і збереження є значно більшими, ніж вони заробляють, надаючи послуги відвідувачам. Держава має

визнати, що такі установи апріорі не є комерційними й відповідно не здатні функціонувати відповідно до ринкових законів. Також, за рахунок грантів складно створити великі цифрові музейні бази даних або диджиталізувати великі музейні колекції. Для створення таких речей потрібна тривала системна робота, і відповідно системного фінансування.

У грантовій системі не закладено регулярність фінансування, що створює певні турбулентні умови – ризики для збереження, розвитку і популяризації культурної спадщини, очевидно, що утримання таких об'єктів потребує системного фінансування.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ ТА НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ГРАНТОВОЇ ПІДТРИМКИ

3.1. Потенційні виклики для державної підтримки сфери культури та креативних індустрій

Українська держава впродовж останніх років знаходиться у режимі турбулентності та виживання. На фоні значних людських втрат, руйнувань та постійної боротьби за виживання в українців викристалізуються ціннісні маркери, які й будуть визначати розвиток громадянського суспільства та держави на багато років уперед. Поступово роль культури, мови та історії стає визначальним при розумінні свій/чужий. Тому розвиток цих сфер стає визначальним, разом з розвитком безпекової сфери та збройної міцності.

Звичайно, що на сьогоднішній день основним викликом є збройна агресія росії та війна що триває з 2014 року і з 24 лютого 2022 року перейшла в активну, агресивну фазу. Повний масштаб руйнувань, які принесла війна, поки оцінити неможливо через інтенсивні бойові дії, що тривають, та відсутність зв'язку з тимчасово непідконтрольними Україні територіями. Так само неможливо на-разі оцінити вартість пошкоджених і зруйнованих культурних об'єктів. Міністерство культури та інформаційної політики України створило окремий ресурс для документування скоєних армією РФ воєнних злочинів проти людяності та об'єктів культурної спадщини, а Український культурний фонд – візуалізацію цих втрат на мапі [47].

Реагуванням на цей виклик має бути створення загальнонаціонального реєстру зруйнованих і пошкоджених об'єктів історичної спадщини і культурних закладів, розроблено єдину методикку визначення обсягів матеріальних і фінансових ресурсів, необхідних для їх відновлення та реставрації. Доцільною стане ініціатива щодо організації спеціального міжнародного фонду для підтримки післявоєнного відновлення об'єктів культурної спадщини та закладів культури та направлення арештованих активів та репарацій на ці цілі.

Також, необхідно ініціювати виключення росії з міжнародних культурних організацій, таких як UNESCO (Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури), ICOMOS (Міжнародна рада з охорони пам'яток та історичних місць), ICCROM (Міжнародний центр вивчення питань збереження та відновлення культурних цінностей), аж до зміни засад її

внутрішньої та зовнішньої політики щодо усунення правових та інституційних передумов збереження авторитаризму. Більшість культурних інституцій вже проводять цю роботу і багато професійних, секторальних культурних організацій та спілок виключили державу-агресорку зі своїх членів. Це має тривати до впровадження реальної демократію в державній устрій та внутрішньополітичні відносини, дотримування принципів взаємодії з іншими країнами, що ґрунтуються на засадах рівноправ'я, миролюбності й добросусідства та визнання відповідальності за свої злочини з покаранням винних.

Україна має стати ініціатором змін і доповнень до міжнародного законодавства у сфері культури (передусім до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту) МКІП зафіксовано 135 епізодів воєнних злочинів росіян проти культурної спадщини в Україні з метою посилення правової відповідальності за руйнування та знищення культурних об'єктів під час війни та на тимчасово окупованих територіях, упровадження в міжнародне право санкційних механізмів, які діятимуть навіть у разі неприєднання держави-агресора до відповідного міжнародного документа [26].

Під час війни російські окупанти та їхні поплічники намагаються артикулювати на тимчасово захоплених ними територіях України свою версію історії та насаджувати культуру та пропагандисткі наративи, одночасно викорінюючи будь-які вияви всього українського. Так, за повідомленням засобів масової інформації, на територіях Луганської, Донецької, Чернігівської та Сумської областей спостерігалися випадки вилучення з бібліотек підрозділами російської «воєнної поліції», котрі виконують не лише репресивні, а й ідеологічні функції, української історичної та художньої літератури, яка за змістом і спрямованістю не зіставна з кремлівською пропагандою. Зокрема, було вилучено книжки, в яких висвітлюється історія українських Визвольних змагань, Помаранчевої еволюції, Революції Гідності, АТО/ООС, а також шкільні підручники з історії. Окупанти також склали списки історичних осіб, пам'ять про яких повинна бути стерта із суспільної свідомості українців. Це, зокрема, Іван Мазепа, Симон Петлюра, Степан Бандера, Роман Шухевич, В'ячеслав Чорновіл.

У тимчасово захоплених російськими військами населених пунктах деяких регіонів України окупанти діють за моделлю формування в місцевого

населення нової історичної пам'яті, яка вже була апробована на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей, – там передбачається впровадження викладання історії в школах за російськими програмами та підручниками. Це створює серйозний виклик для українських інституцій, зокрема Українського інституту національної пам'яті. Очевидно, що необхідно й далі проводити гуманітарну роботу, зокрема культурну, спрямовану як на зміцнення суспільної консолідації, так і на подолання травматичних наслідків війни.

МКІП та недержавні організації у сфері культури та мистецтв докладають спільних зусиль, які спрямовані на протидію поширенню російського авторитетних міжнародних культурних інституцій, музеїв, театрів, кінофестивалів, фондів, галерей, виставок, творчих колективів, підтримуючи Україну, відмовилися від співпраці з представниками російської культурної сфери. Міжнародні культурні санкції мають бути такими саме ефективними і системними, як і економічні.

Одночасно триває робота щодо радикального зменшення присутності російського культурного впливу в Україні. Запроваджено додаткові санкції проти російських культурних діячів, які публічно підтримали широкомасштабну воєнну агресію РФ проти України. З метою недопущення культурного та інформаційного впливу держави-агресора Державний комітет телебачення та радіомовлення України призупинив видачу дозволів на ввезення видавничої продукції з території РФ, а також зупинив дію тих, що були надані раніше. Крім того, Держкомтелерадіо звернувся з листами до обласних та Київської військових адміністрацій вжити невідкладних заходів щодо недопущення розповсюдження в місцевих бібліотеках книжкової продукції, виданої в РФ.

Незважаючи на воєнний стан, заклади культури та мистецтв поступово розпочинають свою роботу. Кожен із них готуватиме свою програму та працюватиме за власним графіком, дотримуючись при цьому вимог воєнного стану. Це робиться з метою використання засобів культури як «м'якої» сили задля консолідації суспільства та подолання соціально-психологічних наслідків широкомасштабної воєнної агресії РФ проти України.

Ще одним аспектом війни є непоправні людські втрати, в т.ч. представників сфери культури, митців, артистів, яких Україна втратила назавжди. За період з лютого 2022 року загинули десятки митців та артистів

серед яких солост балету Національної опери О. Шаповал, поети Г. Бабич та Ю. Руф, скульптор С. Пашинський, художник М. Штик, митець В. Міщенко, актор П. Лі, художниця Л. Панченко, актриса молодого театру О. Швець та багато інших [17].

Ще одним викликом є міграція населення України, як у межах так і за кордон. Міграція у сфері культури було доволі поширене явище, проте після початку російської агресії набуло загрозливих масштабів. Ці процеси призвели до великої кількості негативних процесів, що значно погіршили ситуацію у сфері культури та креативних індустрій.

Спробуємо розглянути деякі з них. По-перше, військові дії призвели до масштабних руйнувань, це установу культури, творчі майстерні, зали для проведення заходів, а ті які не зруйновані не можуть повноцінно функціонувати через постійну воєнну загрозу.

По-друге велика кількість митців, які виїхали з місць постійного проживання і втратили засоби не тільки проводити культурно-мистецьку, а й для нормального існування.

По-третє, були розірвані зв'язки між діячами культури, менеджерами та митцями, члени одних колективів чи команд знаходяться у різних місцях, що унеможлиблює реалізацію проєктів які розпочалися і планування подальшої роботи.

Ще одним викликом є те що ті представники сфери культури і креативних індустрій, які виїхали поза межі країни, поступово залучаються до діяльності у країнах проживання та буде великим викликом для держави повернути їх назад.

За результатами опитування експертів Експертних рад УКФ, переважна більшість, яких до війни проживала і здійснювала свою культурно-мистецьку діяльність в Україні станом на початок липня 2022 року 23 % перебували за межами України, ще частина змінила місце проживання в Україні [25].

Про те у цього явищ є й позитивний момент, так за результатами опитування УКФ 8% представників сфери культури та креативних індустрій зазначили, що ніколи не були за кордоном. Натомість абсолютна більшість подорожували до війни з туристичною метою (69%) або з освітньою/професійною метою (38%). 31% опитаних також вказали, що мають члена родини або близьких друзів, які живуть за кордоном. Водночас досвід навчання та роботи за кордоном до війни мають 14% та 12% відсотків

відповідно. Тепер вимушено опинившись за кордоном вони залучаються до культурного середовища країн перебування вивчаючи їх практики та можливості [93].

Наступним викликом є пандемія COVID-19, та інші загрози, які обмежують мобільність, населення, можливість проводити масові заходи та діяльність глядацьких залів закладів культури та креативних індустрій.

Враховуючи попередній досвід, який Україна і світ отримали починаючи з 2020 року, а це падіння ВВП (в Україні на 4% лише у 2020 році), сповільнення зростання сфери культури та креативних індустрій, значні фінансові втрати, зменшення зайнятості та скорочення доходів представників культури та креативного сектору. За підрахунками, сфера культури та креативних індустрій стала однією з галузей, що постраждали найбільше, втративши більше 30% доходів. В ЄС більше ККІ постраждали тільки авіаційна сфера, туризм та автопромисловість. Українські креативні індустрії продемонстрували позитивну динаміку, що особливо дивує на фоні світових показників [87].

У результаті численних карантинів постраждали напрямки сектору культури, які передбачають безпосередню фізичну включеність та соціальну взаємодію. Враховуючи, що частка сектору ІТ у структурі креативних індустрій від початку є більш питомою, то ковідні обмеження навпаки стали каталізатором для розвитку креативних індустрій в Україні. В результаті негативного впливу пандемії відбулося вимушене прискорення темпів диджиталізації сфери у забезпечення культурних потреб населення України, одночасно, вирішується питання безбар'єрності в галузі культури, створюються інклюзивні умови та простори, що на сьогодні є неабияк актуальним.

Це надає почуття оптимізму, що подібні виклики у подальшому не матимуть таких руйнівних наслідків для сфери культури та креативних індустрій. Це стосується й державної підтримки, якщо у 2020 році держава боролася з наслідками пандемії, запроваджуючи інституційну підтримку [68] то тепер є розуміння, що потрібно надавати фінансування проєктам, що несуть у собі диджитальну складову, розвивають цифрову грамотність у споживачів та розвивають сферу платних культурних онлайн послуг. Звичайно, це не компенсує «живе» спілкування митця з глядачем, але надасть сфері більшої стійкості та витривалості перед подібними викликами.

Викликом останнього десятиліття став розвиток культури і креативної економіки, як нової моделі зростання. У країнах ЄС культурні креативні індустрії (ККІ) склали 4,4 % ВВП із річним обігом у 643 млрд євро. Такі показники більші ніж внески розвинутих галузей економіки – телекомунікацій, фармацевтичної індустрії, галузей високих технологій, автомобілебудування. Постійно зростаюча кількість креативних підприємств, створює додану вартість на 5,7 млрд євро щорічно. [5].

Це призвело до стимулювання у багатьох країнах світу, саме цього сектора економіки, а ООН навіть оголосила 2021 рік Міжнародним роком креативної економіки для сталого розвитку. Незважаючи, що сектор креативних індустрій в Україні перебуває на етапі становлення, він кілька років поспіль демонструє стабільний розвиток і має стати одним з напрямків стратегічного розвитку країни.

У 2019 році креативні індустрії згенерували 3,94% доданої вартості в Україні (117 млрд грн), забезпечили 3,8% зайнятості (понад 350 тисяч осіб). Експорт креативних послуг склав 30% загального експорту послуг. У 2020 році сектором було згенеровано 4,2% доданої вартості української економіки (132,4 млрд грн). Такий показник перевищує індикатори 2019 року на 3,9%. Відсоток зайнятості у 2020 році збільшився до 4, це 360,3 тисяч українців працюючих в сфері креативних індустрій. А обсяг реалізованої продукції бізнесу у сфері становив 333,9 млрд грн, що становить 3% від загального обсягу реалізованої продукції в Україні [36. С. 5].

Найбільшим викликом для України може стати вступ до Європейського союзу. Наша держава пройшла великий шлях і у 2014 році підписала «Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони». Відповідно до глави 17 розділу V цієї Угоди передбачена була співпраця України з ЄС у сфері культури [103].

На виконання цієї угоди Україна було проведено безліч активностей: адаптацію законодавства України до законодавства країн Європейського Союзу, створення спільних проєктів, створення нових інституцій для підтримки сфери культури та креативних індустрій тощо [39].

Новим етапом цього шляху стало отримання Україною статусу кандидата на членство в ЄС [105]. Це значно збільшує можливості для розвитку усіх сфер, зокрема й культурної.

По-перше, це юридичне закріплення європейського майбутнього України. Це означає, що Україна не просто потенційно колись може приєднатися до ЄС, а що процес запущено, і вона відповідає вже значній кількості критеріїв, які висуваються до кандидатів. Підготовка до членства передбачатиме завершення всеохопної трансформації всіх сфер. У цьому Україну постійно підтримуватиме Єврокомісія, надаючи необхідну консультаційну та іншу допомогу.

Україна стане повноправним членом програм та ініціатив ЄС, відкритих як для країн ЄС, так і країн зі статусом кандидата на членство. Україна, як країна-кандидат, матиме ширші можливості для того, щоб її голос був почутий під час формування політик ЄС.

Отримавши статус кандидата та розпочавши рух до членства, Україна ставатиме більш привабливою для інвесторів. Бізнес-клімат наблизатиметься до умов, як у країнах ЄС – інвестори діятимуть на ринку, який є передбачуваним, а бізнес – захищеним. Привабливість для інвесторів також потребуватиме надійних гарантій безпеки після перемоги над росією.

Україні буде доступна фінансова допомога для країн, які готуються до вступу в ЄС (Інструмент передвступної допомоги, IPA). Така допомога може надаватися через гранти, інвестиції або як технічна допомога.

Крім того, акумулюючи кошти для відновлення України сьогодні через спеціальний Трастовий фонд солідарності, ЄС ставитиметься до таких інвестицій не як до післявоєнної відбудови третьої країни, а інвестування в добробут потенційного майбутнього члена ЄС [104].

Одним з перших результатів для сфери культури та креативних індустрій стало відкриття Програмою «Креативна Європа» конкурсу для України «Підтримка українських переселенців та культурного і креативного секторів України».

В рамках цієї програми планується фінансування великої кількості малих проєктів за допомогою каскадних грантів на підтримку українських митців і культурних організацій для створення і демонстрації мистецьких проєктів, допомогу українцям, особливо дітям, вимушено переміщеним через військову агресію росії, як на території України так і в країнах учасницях

«Креативної Європи», отримати доступ до культури та сприяти їх інтеграції в новому середовищі через культуру, навчання українських фахівців, котрі спеціалізуються на збереженні культурної спадщини [54].

3.2. Основні потенційні напрями розвитку державної грантової підтримки в Україні.

Виклики, які стоять перед культурою та креативними індустріями можуть сприяти якісній трансформації цієї сфери, для цього має бути використаним великий спектр інструментів. Одним з чільних інструментів має стати грантова підтримка, зокрема державна.

Український культурний фонд разом з Міністерством культури та інформаційної політики провів ряд досліджень щоб визначити стан сфери культури та креативних індустрій, щоб відповідно реагувати на виклики при планування подальшої підтримки цього сектору[93].

За результатами цього дослідження 80% респондентів на час опитування перебували на території України і близько 20% за кордоном, що дає підстави стверджувати, що абсолютна більшість опитаних фахівців галузі культурних та креативних індустрій на сьогодні мають можливість жити та займатися професійною діяльністю в межах України, зокрема це люди молодого та середнього віку. Більшість респондентів в першу чергу виділяють зменшення/зникнення замовлень, продажів (45%) та перехід підприємств повністю або частково на дистанційний режим роботи (33%). Окрім того, кожен п'ятий респондент вказує як наслідок втрату робочих кадрів (через міграцію, мобілізацію, смерть тощо), лише часткову виплату зарплат та простій для працівників підприємств.

Відповідаючи на питання «На вашу думку, які першочергові заходи від держави і донорів можуть допомогти креативним індустріям вижити під час війни та відновитися після неї?» для 61% опитаних в першу чергу цими заходами є гранти на проекти. На другому місці для 37% опитаних є Державна стратегія розвитку креативних індустрій, а на третьому місці за кількістю відповідей є промоція українського креативного продукту за кордоном (30%). Не менш важливими на думку учасників опитування є: гранти/ваучери на розвиток бізнесу; компенсація зарплат працівникам; програми для підтримки регіональних і кроссекторальних ініціатив, кластерів тощо; програми

підвищення попиту на креативний продукт (по типу «Підтримки, цільових сертифікатів або ваучерів»); освітні програми, тренінги, консультації; спеціальний податковий режим для креативних індустрій (аналогічно Дія. Сіті).

Важливим аспектом є діячі культури, які виїхали за межі України. Так серед них найбільше виїхали з м. Київ (73%), а також Харківської (8%), Одеської (8%), Херсонської (3%), а також Львівської (3%) та Київської (3%) області. Загалом серед респондентів, що евакуювалися за кордон в опитуванні взяли участь люди, що працюють або працювали до початку повномасштабної війни в таких секторах креативних індустрій як: аудіовізуальний (39%), перформативний, концертний (30%), візуальний (19%), сектор народних художніх промислів, крафтів, хендмейду (10%) та інші.

Серед них більшість все-таки планують повернутися в Україну: 7% зазначили, що не планують повертатися, натомість планують повернутися: 12% – найближчим часом, 32% – після повного завершення бойових дій на території України, 32% – ще не визначилися коли саме планують повернутися.

Оцінка макросередовища та його вплив на діяльність інституції, що здійснюють державну грантову підтримку, встановлюється по зовнішнім показникам, що впливають на діяльність інституції, якими є політичні, економічні, соціокультурні, технологічні, правові та екологічні фактори. Розглянемо кожен з них окремо.

Політичний фактор визначається державною політикою в сфері культури; стабільністю політичної ситуація в країні (нестабільність політичної влади та уряду, військовий конфлікт), рівнем бюрократії, корупції та непотизму, політикою держави в підготовці кадрів для галузі та рівнем адміністративного контролю щодо діяльності Фонду.

Економічний фактор залежить від стану Державного бюджету України, рівня життя та платоспроможності населення, фінансової спроможності органів місцевого самоврядування до забезпечення надання культурних послуг комунальними закладами культури, міграційних процесів, зокрема відтоку висококваліфікованих кадрів за кордон. Негативний (від'ємний) показник економічного фактору призводить до скорочення витрат на культуру, зменшення мережі закладів культури, що довгостроковій перспективі обмежує доступ до культурних послуг з боку населення.

До соціокультурних факторів можна віднести перманентні зміни соціально-культурних потреб населення (смаки, уподобання, тренди, тенденції); зменшення загальної чисельності населення та зміну вікового складу (скорочення чисельності молоді віком від 14 до 35 років); недостатній рівень якості освіти населення; відсутність висококваліфікованих кадрів в сфері культурного менеджменту; агресивний вплив на культурну сферу з боку російської федерації (пропаганда, дезінформація).

Технологічні фактори – проникнення диджитальних інструментів та нових підходів у культурну сферу; нерівний доступ до цифрових ресурсів, спричинений недостатнім рівнем компетентностей (базової цифрової грамотності) частини суспільства і нерівним охопленням територій.

Правові фактори, такі як недосконалість законодавчої бази з питань регулювання сфери української культури, зокрема слабкий захист інтелектуальної власності всередині країни [124. Р. 31] спричиняють високий рівень інтернет-піратства [125. Р. 34], впливаючи на прибуток власників авторських прав, які інвестують час і гроші у виробництво фільмів, звукозаписів [123. Р. 1-12], книг і програмного забезпечення. Україна перебуває в ТОП-25 країн із найвищим рівнем цифрового піратства: чотири з п'яти (80%) програмних компонентів на українських комп'ютерах встановлені нелегально[6]. Саме з цих причин українські кіновиробники експортують свої фільми за кордон, а не розповсюджують у своїй країні, де слабкий захист прав інтелектуальної власності.

На політичному рівні треба орієнтуватися на європейські практики підтримки культури та креативних індустрій, де їх підтримці надається значно більше значення і значно більший відсоток коштів. Це дає свої результати у вигляді збільшення надходжень від цієї сфери у бюджети та забезпечені робочих місць.

У зв'язку з євроінтеграційними процесами, потрібно завершити імплементацію з європейським законодавством. Саме поняття «грантової підтримки» у європейських країнах вже є сталим і регулювання фінансування та підтримки відпрацьовано. В українському законодавстві це поняття є новим і невідрегульованим і потребує ще значного доопрацювання.

Для здійснення ефективної державної підтримки та зміцнення інституційної спроможності культурних інституцій, які її здійснюють потрібні

зміни у законодавстві та можливість більш оптимального оперування власними коштами.

Аби культурні інституції були зацікавлені у своєму розвитку, треба зняти численні обмеження, що стримують їх діяльність, зокрема настанови Держказначейства, яке фактично в ручному режимі контролюють видачу коштів зі скарбниці різним бюджетним культурним установам, обмежує їх діяльність межами одного бюджетного року. На думку експертів, та європейська практика говорять що оптимальними є трирічні цикли фінансування [99]. На практиці ми можемо говорити лише про 6-8 місячні проекти (з моменту виділення коштів і до моменту подання звітності). Варто визнати, що вже є певні зрушення у цьому напрямку, наприклад Державне агентство з розвитку кіно виділяє фінансування на кіновиробництво на 2 роки.

«Прокляття» кінця бюджетного року – традиційно наприкінці року, коли відбувається виділення коштів з бюджету для закриття поточних зобов'язань. Це створює напругу як для персоналу бюджетних установ, так і для грантоотримувачів. Свідоме ретельне планування графіків конкурсів та реалізації проектів (розведення на весь рік), а також підтримка грантоотримувачів у вчасному звітуванні може допомогти зменшити цей фактор навіть за існуючого бюджетного процесу та системи бюджетного фінансування. Перехід на середньострокове бюджетне планування (яке має відбуватися) допоможе з питаннями перехідних бюджетних зобов'язань та фінансування проектів, які відбуваються впродовж 1,5 або 2 років [19. С. 29].

З іншого боку такі установи, як Український культурний фонд, є законодавчо незалежними у здійсненні своєї грантової діяльності від Міністерства культури та інформаційної політики, проте саме Міністерством є головним розпорядником коштів Фонду. Це дає йому важелі тиску на незалежність фонду через обмеження фінансування основної діяльності фонду, затягуванні прийняття рішень та примушуванні співробітників Фонду виконувати «рішення» Міністерства.

Також, потребує вирішення питання співпраці з європейським установами для створення спільної системи фінансування сфери культури та креативних індустрій. Це можуть бути вже згадані «каскадні гранти», а також спільні програми підтримки з декількох джерел (наприклад, Програма УКФ «Культура для змін», де частину коштів надає держава, а частину міжнародні

партнери). Треба розробити, також дієві механізми допомоги, для раціонального використання потенційних дотацій та допомоги.

Держава і органи місцевого самоврядування, як стейкхолдери культури за дослідженнями Каті Тейлор можуть розвивати культуру на декількох рівнях: організація великих культурних подій; підтримання низових ініціатив; реформа культурних інституцій; інтеграція проєктів у громадському просторі; публічно-приватні партнерства та ревіталізація [98. ст. 88-103].

Щодо цих рівнів, то держава в особі УКФ розробили грантовий сезон 2022, який нажаль був перенесений і часткову призупинений через військову агресію росії.

З одного боку була розроблена програма «Гранд-подія» яка передбачена для підтримки масштабних та знакових заходів у сфері культури, наприклад, підтримка міжсекторальних, кроссекторальних та трансекторальних проєктів співпраці (обов'язкова наявність мінімум двох партнерів). Важливим була б підтримка масштабних знакових подій, у тому числі проєктів, на 2–3 роки (великі проєкти).

Як показує статистика наведена у цій роботі наразі існує велика диспропорція у регіональному зрізі серед проєктів підтриманих державою на конкурсних основах. Ця диспропорція стає величезною, коли порівнювати міста з малими населеними пунктами. У 2022 році планувалася програма «Культура. Регіони», яка передбачала «Регіональні ініціативи» та ЛОТи для населених пунктів до 70 тис. жителів.

Також є важливим, з боку державних інституцій, проведення заходів та навчань з підвищення рівня грантового менеджменту регіональних представників сфери культури та креативних індустрій

Грантова система разом з відходом від радянської системи фінансування культури – має піти в регіони. По факту на сьогодні, залишається слабка спроможність, а той взагалі неможливість (через російську агресію) органів місцевого самоврядування фінансувати культуру. Разом з тим, продовжується застосування моделі фінансування в звичних традиціях радянщини, коли фінансуються заклади культури де більша частка видатків на культуру в регіонах спрямовується на виплату заробітних плат.

Перехід від утримання бюджетних установ до фінансування наданих ними культурних послуг в тому числі через грантову підтримку сприятиме раціональному використанню ресурсів, що, власне, і є однією із засад

децентралізації влади в Україні. Забезпечення досягнення цього пріоритету вимагає впровадження інструментів розширення компетентностей та обов'язкового підвищення кваліфікації працівників сфери культури

При цьому у 2020 році заробітна плата у сфері культури була нижчою від середньої заробітної плати в Україні на 26 %. Таким чином громади майже не здійснюють видатки розвитку на сферу культури, тому їй доводиться існувати в умовах виживання. Існуюча мережа закладів культури в Україні станом на початок 2021 року становила 34 тисяч закладів, з них близько 11 % бібліотек та 18 % клубних закладів знаходилися в населених пунктах з чисельністю жителів менше 250 осіб. Також наявні диспропорції у співвідношенні кількості закладів культури до чисельності населення, що знаходиться в зоні їх обслуговування, зокрема у деяких областях у зоні обслуговування одного закладу кількість населення набагато більша, ніж в інших областях.

Як інструменти розвитку сфери культури на місцевому рівні доцільно розвивати мережу регіональних – для початку у містах, великих громадах – інституцій зі статусом територіального представництва УКФ, які б проводила освітню, менторську та консультаційну роботу на місцях. Це б значно спростило й моніторинг реалізації культурно-мистецьких проєктів та дало можливість вчасно проводити коректування їх реалізації

Перевага таких інституцій у тому, що вони зможуть врахувати особливості місцевої культури, відкриють можливості для реалізації культурно-мистецьких проєктів, які стануть ключем до розуміння української самобутності.

У доповнення до державних та міжнародних програм розвитку культури на місцевих рівнях є можливість започаткувати конкурсні програми, які найбільш відповідають локальним культурним особливостям конкретного регіону.

Враховуючи що розвиток культури регіону, безпосередньо залежить від його економічного потенціалу, об'єднання фінансових ресурсів на культуру від держави, зокрема Українського культурного фонду, залучення місцевих ресурсів та колективне фінансування від місцевих благодійників і меценатів, представників соціально-відповідального бізнесу допоможе розширити і вдосконалити механізм підтримки як самого регіону, так і всієї культурної сфери України.

В перспективі поява таких осередків змінить імідж самого регіону – як його населення так і управління, адже це має стати простором для самореалізації та майданчиком для митців у творенні сучасних культурно-мистецьких продуктів і проєктів, магнітом для талантів і місцем для відкриття нових імен.

Створення мережі регіональних інституцій УКФ поряд з очевидними позитивними зрушеннями і здобутками також мають певні ризики.

1. З одного боку регіональні Фонди мають відповідати стратегічним пріоритетам УКФ, з іншого – виникає ризик копіювання існуючих програм УКФ.

2. Потенційні заявники можуть подавати свій проєкт в усі наявні Фонди – УКФ та регіональні, тим самим відбуватиметься дублювання витрат на проведення конкурсного відбору.

3. Проблемним є також питання незалежного експертного оцінювання. Важко знайти буде необхідну кількість експертів за всіма секторами культури. Крім того, проблемним може бути питання щодо відповідного рівня їхньої компетенції.

Виходячи з сучасної ситуації в яких опинилася сьогодні країна, для інституцій, що здійснюють державну підтримку у сфері культури та креативних індустрій важливими стають наступні пріоритети:

- Відновлення повноцінної діяльності культури та креативних індустрій;
- Створення культурного продукту, спрямованого на протидію інформаційній та культурній складовій російської військової агресії, осмислення ролі України у забезпеченні безпеки Європи та світу від збройної агресії російської федерації, меморіалізація героїчної боротьби українського народу;
- Розвиток міжнародної співпраці українських культурних інституцій та просування українського культурного продукту за кордоном, інтеграція культури та креативних індустрій у європейський культурний простір, посилення зав'язків з міжнародним культурним середовищем для створення позитивного іміджу та всебічної підтримки України у світі;
- Сприяння впровадженню сучасних цифрових технологій, розробці інноваційного культурного продукту, кроссекторальних, міжрегіональних

культурно-мистецьких проєктів, диджиталізації об'єктів культурної спадщини;

- Сприяння культурної реінтеграції регіонів, що постраждали від російської агресії (особливо регіонів окупованих у 2014-2015 роках), створенню конкурентоспроможного регіонального культурного та медійного продукту, розвитку локальних культур та ідентичностей, сприяння розвитку культурно-пізнавального (внутрішнього) туризму, трансформації мереж закладів культури та медіа в умовах російської збройної агресії та відбудови.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3.

Статус країни члена Європейського союзу відкриє перед Україною великі можливості і це той виклик, який наша держава, влада та суспільство має використати на 100%. Ми несемо відповідальність перед тими людьми, які віддали своє життя за незалежність і суверенітет країни, за наші цінності, за право вибирати самостійно шлях розвитку.

Ми впевнені, що Україна переможе агресора і всі жертви, які понесла наша країна не будуть марними. Усі винні у цій нічим не спровокованій, жорстокій агресії будуть покарані, а ми, разом з усім цивілізованим світом відбудуємо усе зруйнована і створимо нову Україну для наших нащадків, країну якою можна пишатися. Це буде найбільшим викликом для нас усіх.

Сфера культури та креативних індустрій має настати локомотивом цього процесу, який створить якісно нові умови життя для усіх українців. Це буде країна, де враховуються інтереси усіх, де не буде дискримінації та сегрегації, де будуть можливості для самореалізації та розвитку. Державна грантова підтримка має стати головним інструментом який буде стимулювати усі ці процеси.

Україна вступає в період кардинальної трансформації спричиненої безпрецедентними викликами, яких світ не бачив з часів завершення Другої світової війни. Поряд з світовими викликами, такими як цифрова революція, пандемія, екологічні загрози, глобалізація, ріст впливу креативної економіки на розвиток країн, зайнятість та боротьбу з бідністю тощо, є найскладніший виклик російська збройна агресія, геноцид українців та енергетичний терор.

Україна гідно протистоїть цим викликам і весь світ захоплюється героїчною боротьбою української нації проти рашистських окупантів. Наша Перемога, яка неодмінно настане відкриє для нас перспективи розвитку

масштабів «плану Маршала» у повоєнній Європі. Це перспектива масштабної повоєнної відбудови, членства в Європейському Союзі, інвестицій у економіку і розбудову, зокрема й культурної сфери. Одні з найбільших перспектив матиме сфера креативних індустрій.

Для української влади та суспільства є необхідним скористатися цим шансом і грантова підтримка може стати тим інструментом, який допоможе використати наявні ресурси найефективніше. Цей процес не буде легким і вимагатиме важкої праці і надзусиль, проте й його наслідки – успішна країна.

ВИСНОВКИ

Розвиток сфери культури та креативних індустрій у сучасному світі надзвичайно важливий. Це сектори, які є найбільш динамічно розвиваються та стають важливим елементами структури сучасних цивілізованих країн.

Для України, на фоні російської агресії, крім економічних та соціальних причин важливим є і цивілізаційний фактор. Адже росія використовує культуру, як засіб гібридної війни, де українська ідентичність, культура та історія не має права на існування. Саме тому підтримка культури є такою ж важливою, як і забезпечення національної безпеки, збройними та політичними засобами.

У більшості розвинутих демократичних країнах грантова підтримка є найбільш поширеним інструментом розвитку і підтримки, особливо якщо це стосується культури та креативних індустрій, саме тому її дослідження є актуальним і важливим. Поступова інтеграція України з європейським законодавством, практиками та цінностями призводить її до зміни процесів та підходів у державному управлінні, зокрема й у сфері культури та креативних індустрій. Отримання Україною статусу країни-кандидатки на членство у Європейському Союзі, значно активізувало ці процеси. Це стосується і практики грантової підтримки, яка широко поширена в європейському просторі. Україна ратифікує і приєднується до основних нормативних актів Європейського союзу в сфері культури та креативних індустрій, а також постійно удосконалює й власне законодавство

Тема є актуальною, як в Україні так і закордоном, тому постійно з'являється, значна кількість аналітичних документів, аналітичних та соціологічних звітів, досліджень, як українських інституцій, так і європейських. Тематика цих досліджень дуже широка, стосується багатьох аспектів: впливу на економіку та соціальну сферу, визначення частки культури та креативних індустрій у ВВП та продукції з доданою вартістю, також у забезпеченні робочими місцями; визначення стейкхолдерів та цільових груп; впливи зовнішніх факторів, як війна та пандемія тощо.

Щодо наукової розробки теми кваліфікаційного дослідження, то вона перебуває на початковій стадії, у першу чергу через те що саме явище державної грантової підтримки виникло відносно недавно і перебуває на стадії формування. Проте вивчення, окремих аспектів (юридичних, фінансових, дослідження зарубіжного досвіду тощо).

Система державної підтримки в Україні пройшла трансформацію від планової та цільової підтримки установ культури та митців, до впровадження абсолютно нових для України, проте звичних для розвинутих країн, підтримки на конкурсних засадах у вигляді стипендій, грантів, субсидій тощо. Значно пришвидшили цей процес декілька факторів: поява приватного та громадського сектору культури, які шукало нових джерел фінансування; початок роботи в Україні міжнародних організацій, які практикували передові методи фінансування культури, прийняті в європейських країнах; підписання Угоди про асоціацію з ЄС за якою Україна взяла на себе реформування усіх сфер управління, зокрема й культурної сфери. Результатом цих змін стала поява, нових державних інституцій, таких як Український Культурний Фонд, Український Інститут Книги, Державне агентство з питань кіно тощо, з абсолютно іншими підходами до призначення керівництва, розподілу державних коштів, звітності перед стейкхолдерами та ін. Однією з ознак цих інституцій стала грантова система фінансування сфери культури.

Одним з основних операторів державної грантової підтримки, став Український культурний фонд, який з моменту його створення у 2017 року став знаковою інституцією в українському культурному середовищі. Шлях, який пройшов УКФ за перші п'ять років становлення не був легким та безхмарним попри те за роки своєї діяльності він наростив інституційний потенціал та відпрацював інструменти прозорої та конкурентної державної підтримки, зробив важливі кроки у становленні свого незалежного статусу. З іншого боку, Фонд залишається вразливим до політичного та бюрократичного тиску та зовнішніх потрясінь, таких як пандемія Covid-19 та російська агресія.

У ставленні до культури варто дотримуватися золотієї середини, якщо раніше культуру розглядали як марні витрати державних фінансових ресурсів, тепер вона дедалі частіше розглядається як джерело прибутку важливе для розвитку національної економіки. Разом з тим, утилітарне сприйняття культурних продуктів, також неприйнятне, оскільки оцінити їх через призму економічного прибутку без враховувати соціальної, символічної, історичної й освітньої складової неможливо, а вплив останніх не завжди можна звести до кількісних економічних показників. З іншого боку культура та креативні індустрії стають вагомим чинником, як в економіці так і соціальній складовій держави.

За п'ятирічну роботу Фонд підтримав 2470 культурно-мистецьких проєктів на суму понад 2 млрд грн у семи секторах культури (аудіальне мистецтво, аудіовізуальне мистецтво, візуальне мистецтво, перформативне мистецтво, літературна справа та медіа, культурна спадщина та культурно-креативні індустрії).

Усього було реалізовано 43 грантові програми на які було подано 10125 аплікаційних пакетів від потенційних грантоотримувачів. На сьогодні УКФ закріпив за собою статус авторитетної, інноваційної та відкритої державної інституції в сфері культури. Діяльність УКФ – забезпечує рівний доступ до бюджетних коштів всім гравцям культурної сфери, що стимулює розвиток культури в Україні, сприяє залученню культурних інституцій або митців, які мають потужний потенціал і створюють конкурентоздатний культурно-мистецький продукт.

УКФ, представляє собою державну інституцію нового типу, яка представляє «м'яку силу». Вона, на відміну від інших інституцій державного управління культурою не контролює культурний простір не нав'язує культурно-мистецькі продукти, а сприяє та стимулює його розвиток, розмаїтість через залучення нових гравців та появу інноваційних конкурентоздатних культурних продуктів та проєктів. УКФ визначає чіткі і зрозумілі, рівні для усіх конкурсні умови залишаючи широке поле для творчої самореалізації та самовираження.

Для міжнародної спільноти УКФ став дійсно сучасною інституцією, що підтримує сучасні конкурентоздатні українські культурні проєкти й ініціативи, заявляючи про себе, зміщують акценти української культури з виключно фольклорного контексту й стимулюють інтерес до України, як висококультурної нації та її загальнолюдського потенціалу. Наразі національна культура послуговує своєрідною візитівкою Української держави в міжнародному співтоваристві.

Поява нових моделей фінансової підтримки сфери культури та креативних індустрій, а також розвиток культурного менеджменту істотно змінили український культурний ландшафт, зміцнили українську ідентичність, суттєво змінили сприйняття української культури на світовій мапі. Ми, довели, що остаточно вийшли за межі радянської системи та її продовжувача «руського міра» в т.ч. в схемах управління, фінансування та

менеджменту сфери культури, використовуючи передові західні зразки, вдало наповнюючи їх українською ідентичністю.

На цьому шляху України виникає ряд викликів та можливостей. *До короткострокових викликів та можливостей* можна віднести:

1. Продовження військової агресії росії, яка супроводжується геноцидом українців, руйнуванням цивільної інфраструктури, культурної спадщини та культурних об'єктів.

2. Внутрішня та зовнішня міграція представників сфери культури та креативних індустрій, а також їх участь у захисті держави у лавах збройних сил, тероборони, волонтерській діяльності з призупиненням культурно-мистецької діяльності.

3. Зміна акцентів перерозподілу ресурсів з сфери культури на сферу національної оборони.

4. Надзвичайні ситуації, що впливають на сферу культури та креативних індустрій (пандемії, економічні, екологічні, кліматичні та техногенні загрози тощо).

5. Статус країни члена Європейського союзу, як виклик та можливість створити умови та інструменти для грантової державної підтримки за європейськими зразками. Розвинути та трансформувати роль культури та креативних індустрій до рівня розвинутих європейських держав.

6. Створення, разом з європейськими інституціями нових інструментів грантової підтримки сфери культури та креативних індустрій (каскадні гранти, спільні програми та ін.).

Довгострокові виклики та можливості:

1. Безповоротні втрати України, як людські, так і матеріальні.

2. Післявоєнні відновлення та відбудова України. Наша Перемога, яка неодмінно настане відкриє для нас перспективи розвитку масштабів «плану Маршала» у повоєнній Європі. Це перспектива масштабної повоєнної відбудови, інвестицій у економіку і розбудову, зокрема й культурної сфери. Одні з найбільших перспектив матиме сфера креативних індустрій.

3. Вступ України до Європейського союзу в цілому та більш глибокі інтеграційні процеси з окремими країнами (наприклад з країнами Східної Європи та Балтії) дадуть можливість якісної структурної зміни та налагодження стійких партнерств в усіх сферах життя, поява сталих європейських практик та підходів, зокрема в культурі.

4. Трансформація інституцій, що здійснюють державну підтримку сфери культури та креативних індустрій з розширенням функцій та можливостей.

Підсумовуючи виклики та можливості з сучасним станом у сфері державної грантової підтримки можна окреслити основні напрямки її розвитку:

1. Інтеграція інституцій, що здійснюють державну грантову підтримку у європейській культурний простір з впровадженням передових практик, методик та інструментів.

2. Імплементация українського законодавства у сфері культури та креативних індустрій з європейським, включно з підзаконними актами та нормативно-правовими документами відповідних інституцій.

3. Оптимізація законодавства та зменшення бюрократизації у сфері фінансування культури та креативних індустрій через гранти (збільшення термінів грантових угод до 2-3 років, можливість інституцій бути розпорядником коштів, які виділяються на їх функціонування та основну діяльність тощо).

4. Створення умов для фінансування сфери культури та креативних індустрій через гранти спільно з європейським та світовими інституціями та організаціями через каскадні гранти та спільні грантові програми.

5. Регіональний аспект грантової підтримки, поступове вирівнювання диспропорції між фінансуванням різних регіонів та між містами та малим населеними пунктами через створення регіональних програм та програм для малих населених пунктах, а також створення умов для розвитку грантового менеджменту на місцях.

6. Інституційний розвиток УКФ, через створення мережі регіональних представництв, основними функціями яких були б освітньо-консультаційна робота та менеджмент регіональних програм.

7. Удосконалення системи формування пріоритетів Інституцій, які здійснюють державну грантову підтримку.

Україна вступає в період кардинальної трансформації спричиненої безпрецедентними викликами, яких світ не бачив з часів завершення Другої світової війни. Поряд з світовими викликами, такими як цифрова революція, пандемія, екологічні загрози, глобалізація, ріст впливу креативної економіки

на розвиток країн, зайнятість та боротьбу з бідністю тощо, є найскладніший виклик російська збройна агресія, геноцид українців та енергетичний терор.

Для української влади та суспільства є необхідним скористатися цим шансом і грантова підтримка може стати тим інструментом, який допоможе використати наявні ресурси найефективніше. Цей процес не буде легким і вимагатиме важкої праці і надзусиль, проте й його наслідки – перемога над агресором та успішна країна, якою ми усі будемо пишатися.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Академія культурного лідера: провідник змін в культурній сфері українських громад *Офіційний сайт Goethe institut Ukraine*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.goethe.de/resources/files/pdf208/goethe_cultural_leadership_academy_champion_of_change1.pdf
2. Актуальні грантові можливості від Програми USAID «Конкурентоспроможна економіка України». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://biz.ligazakon.net/news/214039_aktualn-grantov-mozhliivost-ud-programi-usaid-konkurentospromozhna-ekonomka-ukrani
3. Актуальність розвитку державно-приватного партнерства у сфері культурної політики. *Офіційний сайт Національного інституту стратегічних досліджень*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/aktualnist-rozvitku-derzhavno-privatnogo-partnerstva-u-sferi>.
4. Бадьйор Д. Венеційський скандал: що відбувається навколо українського павільйону на бієнале. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://lb.ua/culture/2018/11/17/412681_venetsianskiy_skandal.html
5. Бакуліна Н., Фалович В. Розвиток креативних індустрій в Україні: аналіз і оцінка // Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України / гол. ред. Є.П. Качан. Тернопіль: Економічна думка, 2019. Вип. 24. С. 24-32
6. Білоус К. Економічна політика. Чому піратство збільшує експорт фільмів? *Офіційний сайт Вокс Україна*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://voxukraine.org/chomu-piratstvo-zbilshuye-eksport-filmiv>
7. Вейсова, В. Е. Суперечності і труднощі в управлінні культурою в умовах перехідного українського суспільства // *Культура України*. 2010. № 1. С. 90–96.
8. Вивчення інтересів цільових аудиторій Українського культурного фонду. Аналітичний звіт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uaculture.org/wp-content/uploads/2020/12/potreby-cza-doslidzhennya-dlya-ukf.pdf>
9. Державні культурні інституції виступили зі зверненням з приводу скорочення фінансування. *Офіційний сайт інформаційного ресурсу «Лівий берег»*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://lb.ua/culture/2020/03/25/453592_gosudarstvennie_kulturnie.html
10. Довгострокова стратегія розвитку культури в Україні до 2025 року. Альянс Культури, 2014-2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.cultura.kh.ua/images/stories/innovaciyna_diyalnist/dovgostrokova_strategiya_rozv.pdf
11. Довгострокова стратегія розвитку української культури – стратегія реформ. Розпорядження Кабінету Міністрів України №119-р. в ред. від 01.02.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/npas/248862610>

12. Дорожня карта – стійкий культурний розвиток в Україні *Офіційний сайт Goethe institut Ukraine*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.goethe.de/resources/files/pdf225/goethe_book_20151.pdf
13. Дорошенко К. П'ять скандалів в українській культурі. *Офіційний сайт Суспільне media*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://suspilne.media/2467-pat-skandaliv-v-ukrainskij-kulturi-2019/>
14. Дубок, І. П. Джерела фінансування сфери культури в Україні та напрями їх розширення / І. П. Дубок // Вісник НАДУ. 2015. №2. С. 63-70.
15. Економічна привабливість Української культури. Аналітичний звіт. Під керівн. І. Бураковського. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uaculture.org/wp-content/uploads/2020/01/203377_analitychna-dopovid-povna-versiya_ekonomichna-privablyvist-ukrayinskoyi-kultury.pdf
16. Європейська культурна конвенція, ратифікована Верховною Радою України 24.02.1994, в ред. від 13.06.1994. *База даних «Законодавство України»/ВР України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_213#Text
17. Життя митців та мисткинь, спалені музеї і викрадене скіфське золото: втрати української культури через війну. *Офіційний сайт Фонду «Демократичні ініціативи»* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dif.org.ua/article/zhittya-mittsiv-ta-mistkin-spaleni-muzei-i-vikradene-skifske-zoloto-vtrati-ukrainskoi-kulturi-cherez-viynu>
18. Жук О. Павел Поторочин: Ми – не збіговисько дармоїдів. *Офіційний сайт тижневика «Україна молода»*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.umoloda.kiev.ua/number/1669/164/58905/>
19. Запровадження середньострокового бюджетного планування: Зміни до Бюджетного кодексу України. *Офіційний сайт Міністерства фінансів України*, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://mof.gov.ua/storage/files/zminy_do_bk_serednyostrochka_14.pdf
20. Звернення МКМС та Профспілки працівників культури щодо умов роботи під час карантину. *Офіційний сайт Міністерства культури та інформаційної політики* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://mkip.gov.ua/news/3682.html?fbclid=IwAR2Q-sMRjQoyXV8uZPakxly99zDwXi1LqPB3EWemoTiLCG_gjKMKxqkL1Yw
21. Звіт Українського культурного фонду за 2018 рік. *Офіційний сайт Українського культурного фонду* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ucf.in.ua/storage/docs/21012019/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82%20%D0%A3%D0%9A%D0%A4%202018.pdf>
22. Звіт Українського культурного фонду за 2019 рік. *Офіційний сайт Українського культурного фонду* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ucf.in.ua/storage/docs/14022020/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82%20%D0%A3%D0%9A%D0%A4%202019.pdf>
23. Звіт Українського культурного фонду за 2020 рік. *Офіційний сайт Українського культурного фонду* [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

https://ucf.in.ua/storage/docs/07092021/USF%20Print%20A5_c796812a8e272a6f7d8f1a8124ce6dbdfead0c60.pdf

24. Звіт Українського культурного фонду за програмою «Культура. Туризм Регіони». *Офіційний сайт Українського культурного фонду* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ucf.in.ua/storage/docs/25012022/Ukr_kultur_fond_sait2_1271928578e37f1afe52aade6d72406103f7d41d.pdf

25. Звіт щодо процедури та результатів обрання експертів до Експертних рад Українського культурного фонду. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ucf.in.ua/storage/docs/25082022/efac363743839bc2e7faf9135b211b1ce7086c.pdf>

26. Зруйнована культурна спадщина України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://culturecrimes.mkp.gov.ua/>

27. Індикатори ЮНЕСКО впливу культури на розвиток. Короткий аналітичний огляд щодо України. Культура. Євроінтеграційний портал. Україна-Європа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.culturepartnership.eu/upload/editor/2017/Policy%20Briefs/Abr-Iv_C&C_photo_UA.pdf
https://www.culturepartnership.eu/upload/editor/2017/Policy%20Briefs/Abr-Iv_C&C_photo_UA.pdf

28. Капустін А. Михайлов Б.: Якщо правда піддається сумніву, з'являються інші відносини з реальністю. *Офіційний сайт газети «Дзеркало тижня»*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zn.ua/ukr/ART/boris-mihaylov-yakscho-pravda-piddayetsya-sumnivu-z-yavlyayutsya-inshi-vidnosini-z-realnistyu-.html>

29. Киричук, О. Максим'як Л. Вдосконалення механізмів фінансування культурно-мистецької діяльності в Україні // *Ефективність державного управління*. – 2008. №14/15. С. 277–285.

30. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини, ратифікована Указом Президії Верховної Ради від 04.10.88 13, 6673-XI. *База даних «Законодавство України»/ВР України*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089#Text

31. Конвенція ЮНЕСКО про охорону нематеріальної культурної спадщини, ратифікована ратифікована Законом України від 06.03.2008 N 132-VI в ред. від 27.08.2008, *База даних «Законодавство України»/ВР України*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d69#Text

32. Конвенція ЮНЕСКО про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження, ратифікована Законом України від 20.01.2010 N 1811-VI, в ред. від 10.06.2010. *База даних «Законодавство України»/ВР України*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/952_008#Text

33. Конституція України: Основний Закон України 254к/96-ВР, в ред. від 01.01.2020. *База даних «Законодавство України»/ВР України*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

34. Концепція нової національної культурної політики України. *Офіційний сайт «Центру культурного менеджменту»*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kultura.org.ua/wp-content/uploads/FINALConcept_Road-Map_UA_Culture-Coding-EaP.pdf
35. Концепція реформи фінансування системи забезпечення населення культурними послугами. Розпорядження Кабінету Міністрів України 1035-2020-р в ред. від 19.08.2020 *База даних «Законодавство України»/ВР України*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1035-2020-%D1%80#Text>
36. Креативні індустрії: вплив на розвиток економіки України: зведений звіт МКПІ / О. Ніколаєва та ін. (на правах рукопису). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://drive.google.com/file/d/1ROTtpyM4LfR84aO5RV0Dj1bRNp7K1HnJ/view>
37. Кулініч О.В., Гавращенко А.А. Український культурний фонд, як суб'єкт культурної політики // *Теорія та практика державного управління*, 2020, вип. 2(69), С 50–57
38. Культура проти «ейджизму»: дослідження культурних послуг для осіб похилого віку в ОТГ. Аналітичний звіт / упоряд. Є. Бородін, В. Бульба, А. Гавращенко, та ін. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uaculture.org/wp-content/uploads/2020/12/kultura-proty-ejdzhyzmu.pdf>
39. Культура. Євроінтеграційний портал. Україна - Європа [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://eu-ua.org/yevrointehratsiia/kultura>
40. Культурна демократія – цифрова трансформація та прозорість процесів формування культурної політики у сфері розвитку культурних та креативних індустрій територіальних громад. Аналітичний звіт / під керівн. О. Русева. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uaculture.org/wp-content/uploads/2022/02/4can11-26493-kulturna-demokratiya.pdf>
41. Культурна політика та Данський мистецький фонд. *Офіційний сайт Українського культурного фонду*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uaculture.org/texts/kulturna-polityka-daniyi-ta-danskyj-mysteczkyyj-fond/>
42. Культурні практики населення України. Аналітичний звіт комплексного соціологічного дослідження / упоряд. Л.В. Чупрій Л.Г. Скокова К.В. Настояща. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://docs.google.com/document/d/1zy4iuijDgF5fXrdCfc9rs6MNcezErCtQ/edit>
43. Культурно-освітня академія 2016: заохочення та підтримка. *Офіційний сайт Goethe institut Ukraine*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.goethe.de/resources/files/pdf225/goethe_book-20161.pdf
44. Культуру та кіно позбавлять 7 мільярдів фінансування – Ткаченко. Офіційний сайт інформаційного ресурсу «Українська правда». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/03/25/7245112/>
45. Максим'як, Л. Проблеми формування культурної сфери: шляхи її вирішення / Л. Максим'як // *Ефективність державного управління*. – 2009. – №18/19. – С. 161–168.

46. Максименко О. Новітні традиції «аполітичного мистецтва». *Офіційний сайт тижневика «Український тиждень»*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tyzhden.ua/%20Culture/85912>
47. Мапа культурних втрат [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uaculture.org/culture-loss/>
48. Марченко О.В., Сушко Д.О. Методичні рекомендації щодо участі у грантових програмах та конкурсах / Марченко О.В., Сушко Д.О. – Дніпро : ДДУВС, 2018. – 68 с.
49. Мирошниченко О.А. Азимут культурного розвитку / упоряд. О.М. Сошникова. Харків, 2019. 108 с.
50. Мистецтво для всіх: ситуація з дотриманням культурних прав людей. Аналітичний звіт за результатами всеукраїнського опитування «Думки і погляди населення України» (Омнібус) / упоряд. Н. Добрянська, Ю. Сачук, І. Текучова, Г. Заремба-Косович. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uaculture.org/wp-content/uploads/2022/02/4can21-00918-mystecztvo-dlya-vsih_-sytuacziya-z-dotrymannyam-kulturnyh-prav-lyudej-z-invalidnistyu-v-ukrayini.pdf
51. Мистецтво для всіх: ситуація з дотриманням культурних прав людей. Аналітичний звіт за результатами всеукраїнського опитування «Думки і погляди населення України» (Омнібус) / упоряд. Н. Добрянська, Ю. Сачук, І. Текучова, Г. Заремба-Косович. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uaculture.org/wp-content/uploads/2022/02/4can21-00918-mystecztvo-dlya-vsih_-sytuacziya-z-dotrymannyam-kulturnyh-prav-lyudej-z-invalidnistyu-v-ukrayini.pdf
52. Освіта для менеджерів культури: актуальна ситуація і перспективи розвитку. Аналітичний звіт / під ред. О. Сагайдак [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uaculture.org/wp-content/uploads/2022/02/4can31-02359-osvita-menedzheriv-kultury.-analiz-aktualnoyi-sytuacziyi-i-perspektyv-rozvytku.pdf>
53. Петрушенко, Ю.М. Віхров Д.Ю. Еволюція підходів до фінансування культурної діяльності // Механізм регулювання економіки. 2007. № 1. С. 142–151.
54. Підтримка українських переселенців та культурного і креативного секторів України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://creativeeurope.in.ua/programs/85>
55. Побачити Україну: Docudays UA мандрує світом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://seeukraine.org/>
56. Позбавлення українського кіно фінансування призведе до повного знищення індустрії, - звернення. Представники кіноіндустрії також написали звернення до прем'єр-міністра через скорочення бюджету на культуру, *Офіційний сайт інформаційного ресурсу «Лівий берег»*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 25.березня 2020 https://lb.ua/culture/2020/03/25/453617_lishenie_ukrainskogo_kino.html
57. Положення про Державне агентство України з питань кіно: Постанова Кабінету Міністрів України 277-2014-п в ред. від 13.03.2022 *База даних «Законодавство України»/ВР України*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/277-2014-%D0%BF#Text>

58. Положення про державну підтримку національних фільмів у продюсерській системі. Постанова Кабінету Міністрів України 813-98-п в ред. від 04.03.2016 *База даних «Законодавство України»/ВР України*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/813-98-%D0%BF#Text>
59. Положення про експертні ради Українського культурного фонду, затверджений рішенням Наглядової ради Українського культурного фонду № 13 від 23 серпня 2022 року. *Офіційний сайт Українського культурного фонду*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ucf.in.ua/storage/docs/02092022/%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%20%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%BD%D1%96%20%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%B8%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%96%CC%88%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%84%D0%BE%D0%BD%D0%B4%D1%83%20%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%81%D0%B5%D0%BD%D1%8C%202022_89bd31e612f7889ab903119e8df4cca5a0c20b8e.pdf (дата звернення: 25.09.2022).
60. Положення про український культурний фонд, затверджений Наказом Міністерства культури та інформаційної політики від 29.07.2020 №1990. *Офіційний сайт Українського культурного фонду*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ucf.in.ua/storage/docs/31082020/2020-07-29%20%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D1%84%D0%BE%D0%BD%D0%B4.pdf> (дата звернення: 25.10.2022).
61. Польський інститут Адама Міцкевича. *Офіційний сайт Польського інституту Адама Міцкевича*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://iam.pl/en/about-us/adam-mickiewicz-institute>
62. Порядок здійснення контролю за виконанням суб'єктами, які отримують фінансування, зобов'язань перед Українським культурним фондом, затверджений рішенням Наглядової ради Українського культурного фонду № 173 від 24 листопада 2021 року. *Офіційний сайт Українського культурного фонду*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ucf.in.ua/storage/docs/14012022/%D0%B7%D0%B4%D1%96%D0%B9%D1%81%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BB%D1%8E%20%D0%B7%D0%B0%20%D0%B2%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%D0%BC%20%D1%81%D1%83%D0%B1%E2%80%99%D1%94%D0%BA%D1%82%D0%B0%D0%BC%D0%B8_1444334d15953d0767c10e9a79c6ad87261649b9_dd0d62ff6a16c7d95b2bc6e137792dac3535c28c.PDF (дата звернення: 25.09.2022).

63. Порядок проведення конкурсного відбору проектів, затверджений рішенням Наглядової ради Українського культурного фонду № 166 від 26 жовтня 2021 року. *Офіційний сайт Українського культурного фонду*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://ucf.in.ua/storage/docs/25112021/%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BA%D1%83%D1%80%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%B1%D0%BE%D1%80%D1%83%202022%20\(%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9\)%20\(2\)_977caeac5c264a223a7d50724d4fd29de4e095fa.pdf](https://ucf.in.ua/storage/docs/25112021/%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BA%D1%83%D1%80%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%B1%D0%BE%D1%80%D1%83%202022%20(%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9)%20(2)_977caeac5c264a223a7d50724d4fd29de4e095fa.pdf) (дата звернення: 25.09.2022).
64. Порядок проведення конкурсного відбору проектів, реалізація яких здійснюватиметься за підтримки Українського культурного фонду, та моніторингу їх реалізації, затверджений Рішенням Дирекції Українського культурного фонду 11 серпня 2022 року № 18-5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ucf.in.ua/storage/docs/02092022/%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BA%D1%83%D1%80%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%B1%D0%BE%D1%80%D1%83%20%D1%81%D0%B5%D1%80%D0%BF%D0%B5%D0%BD%D1%8C%202022_925f4749060861e765dc50094f12275eef00e7bb.pdf
65. Порядок утворення Ради з державної підтримки кінематографії Постанова Кабінету Міністрів України 195-2018-п в ред. від 04.09.2021 *База даних «Законодавство України»/ВР України*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195-2018-%D0%BF#n10>
66. Постанова Кабінету Міністрів України 414-2018-п в ред. від 21.05.2020 *База даних «Законодавство України»/ВР України*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/414-2018-%D0%BF#Text>
67. Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення системи державного управління у книговидавничій сфері: Закон України 945-VIII, в ред. від 06.11.2016 *База даних «Законодавство України»/ВР України*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/954-19#Text>
68. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної підтримки сфери культури, креативних індустрій, туризму, малого та середнього бізнесу у зв'язку з дією обмежувальних заходів, пов'язаних із поширенням коронавірусної хвороби COVID-19: Закон України 692-IX, в ред. від 21.07.2021 *База даних «Законодавство України»/ВР України*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/692-20#Text>
69. Про внесення змін до Закону України «Про культуру»: Закон України 2458-VIII, в ред. від 19.06.2018 *База даних «Законодавство України»/ВР України*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2458-19#Text>
70. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо державної підтримки культури, туризму та креативних індустрій: Закон України від 04.11.2020 962-IX. *База даних «Законодавство України»/ВР України*. *База даних «Законодавство України»/ВР*

України.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-20#n6>

71. Про державну підтримку кінематографії в Україні: Закон України 1977-VIII, в ред. від 07.11.2022. База даних «Законодавство України»/ВР України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1977-19#Text>

72. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України 2469-VIII, в ред. від 08.07.2018. База даних «Законодавство України»/ВР України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text>

73. Про затвердження видів економічної діяльності, які належать до креативних індустрій. Розпорядження Кабінету Міністрів України 265-2019-р в ред. від 24.04.2019 База даних «Законодавство України»/ВР України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265-2019-%D1%80#Text>

74. Про затвердження переліку надавачів бюджетних грантів: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.08.2021 №867. База даних «Нормативно-правові акти»/Кабінет Міністрів України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-pereliku-nadavachiv-byudzhethnih-s180821> (дата звернення: 25.09.2022).

75. Про затвердження Положення про порядок надання грантів Президента України молодим діячам у галузі театрального, музичного, циркового, образотворчого мистецтва та кінематографії, молодим письменникам, майстрам народного мистецтва для створення і реалізації творчих проєктів. Указ Президента України 127/99 в ред. від 01.07.2020 База даних «Законодавство України»/ВР України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/127/99#Text>

76. Про затвердження Порядку ведення Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України. Наказ Міністерства культури з0020-18, в ред. від 11.12.2017. База даних «Законодавство України»/ВР України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0020-18#Text>

77. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання грантів Президента України молодим діячам мистецтва для створення і реалізації творчих проєктів у сфері кінематографії та премій за видатні досягнення у галузі кінематографії. Постанова Кабінету Міністрів України 172-2013-п в ред. від 19.03.2022 База даних «Законодавство України»/ВР України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/172-2013-%D0%BF#Text>

78. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення Українським культурним фондом заходів з підтримки проєктів

79. Про затвердження Програми діяльності Кабінету Міністрів України. Постанова Кабінету Міністрів України 471-2020-п в ред. від 12.06.2020. База даних «Законодавство України»/ВР України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/471-2020-%D0%BF#Text>

80. Про заходи щодо підтримки сфери культури, охорони культурної спадщини, розвитку креативних індустрій та туризму. Указ Президента України 329/2020 в ред. від 13.04.2020 *База даних «Законодавство України»/ВР України*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/329/2020#Text>
81. Про кінематографію: Закон України 9/98-ВР, в ред. від 07.10.2022 *База даних «Законодавство України»/ВР України*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/9/98-%D0%B2%D1%80#Text>
82. Про культуру: Закон України 2778-VI, в ред. від 07.10.2022 *База даних «Законодавство України»/ВР України*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text>
83. Про нас. *Офіційний сайт Українського культурного фонду*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ucf.in.ua/p/about>.
84. Про програми. *Офіційний сайт Європейського культурного фонду*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://culturalfoundation.eu/programmes/category/experience>
85. Про Український культурний фонд: Закон України 1976-VIII, в ред. від 07.10.2022 *База даних «Законодавство України»/ВР України*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1976-19#Text>
86. Про умови роботи закладів культури та освіти в сфері культури в умовах карантину. *Офіційний сайт Міністерства культури та інформаційної політики*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://mkip.gov.ua/files/Lyst_MKMS_Profspilka.pdf
87. Прокоф'єва І. Культура vs Ковід: які зміни пережила креативна економіка і культура за останні два роки. *Офіційний сайт інформаційного ресурсу «Лівий берег»*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://lb.ua/culture/2021/08/01/490138_kultura_vs_kovid_yaki_zmini_perezhila.html
88. Реєстр програми «Культурна спадщина». *Офіційний сайт Українського культурного фонду*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ucf.in.ua/m_programs/6193a8dc5a89bc7fdf4724f2/register?type=received_applications
89. Рекомендації для зйомок в Україні (фільми, реклама, кліпи). *Офіційний сайт Міністерства культури та інформаційної політики*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mkip.gov.ua/files/1588931614862040.pdf>
90. Рунчак Володимир: Держава має відпустити культуру від Мінкультури. *Офіційний сайт тижневика «Український тиждень»*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tyzhden.ua/Society/181492>
91. Ситуація у сфері культури: виклики та події. *Офіційний сайт Національного інституту стратегічних досліджень*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/humanitarnyy-rozvytok/cytuatsiya-u-sferi-kultury-vyklyky-ta-podiyi>
92. Співпраця з науковою діаспорою як ресурс розвитку науки та інновацій. *Офіційний сайт Національного інституту стратегічних досліджень*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-05/naukova-diaspora.pdf>

93. Стан культури та креативних індустрій під час війни. Результати дослідження. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://ucf.in.ua/storage/docs/30092022/The%20state%20of%20culture%20and%20creative%20industries%20during%20the%20war%20\(1\)_302be11145579484968dafdf6551d1e0f9d53fc8.pdf](https://ucf.in.ua/storage/docs/30092022/The%20state%20of%20culture%20and%20creative%20industries%20during%20the%20war%20(1)_302be11145579484968dafdf6551d1e0f9d53fc8.pdf)
94. Статут Українського інституту книги, затверджений Наказом Міністерства культури та інформаційної політики від 31.07.1999. Офіційний сайт Українського інституту книги. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://book-institute.org.ua/storage/documents/EE38u0pWW1C8JS0WmG54FCqb03z2PpNQcVA6yuLO.pdf>
95. Стратегія Українського інституту на 2020-2024 роки / упоряд. В. Шейко, Т. Філевська. Житомир, 2020. 48 с.
96. Стратегія Українського культурного фонду. Культура і креативність для порозуміння і розвитку на 2019-2021 року *Офіційний сайт Українського культурного фонду*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ucf.in.ua/storage/docs/12022019/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%BA%D1%83%D0%B%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%84%D0%BE%D0%BD%D0%B4%D1%83.pdf>
97. Сучасний сталий розвиток в сфері культури: зарубіжний досвід для України: монографія / за заг. ред. Проф. Н. М. Драгомирецької. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2019. 238 с.
98. Тейлор Катя. Мистецтво під ключ. Менеджмент і маркетинг культури. – ч.1. – К.: Port.agency, 2021. – 228 с.
99. Трегуб Г. Гроші для музи. *Офіційний сайт тижневика «Український тиждень»*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tyzhden.ua/Culture/155941>
100. Тропіна, В. Б Реформування системи фінансової підтримки сфери культури в Україні // Науковий вісник Полісся. 2016. № 3. (7). С 217-223
101. У МКІП відбулась стратегічна сесія щодо функціонування культури та інформаційної політики під час війни. *Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України «Урядовий портал»* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/news/u-mkip-vidbulas-strategichna-sesiya-shchodo-funkcionuvannya-kulturi-ta-informacijnoyi-politiki-pid-chas-vijni> .
102. Угода між Урядом України та Європейською Комісією про участь України у програмі «Креативна Європа»: програма Європейського Союзу для сектору культури та креативності, та про співробітництво між Україною та Європейським Союзом у підпрограмі «Медіа» програми «Креативна Європа» ратифікована Законом України від 03.02.2016 № 978-VIII, в ред. від 11.03.2016. *База даних «Законодавство України»/ВР України*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_020/paran2#n2
103. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої

сторони ратифікована Законом України від 16.09.2014 № 1678-VII, в ред. від 30.11.2015. База даних «Законодавство України»/ВР України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

104. Україна отримала доступ до Статус кандидата у члени ЄС: що це дасть Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.slovoidilo.ua/2022/06/24/novyna/polityka/status-kandydata-chleny-yes-ce-dast-ukrayini>

105. Україна отримала статус кандидата на членство в ЄС. *Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України «Урядовий портал»*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-otrimala-status-kandidata-na-chlenstvo-v-yes>

106. УКФ здійснюватиме антикризову підтримку культурних інституцій. *Офіційний сайт Українського культурного фонду*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ucf.in.ua/news/27_07_2020

107. УКФ пропонує до громадського обговорення проєкт Пріоритетних напрямів діяльності у 2023 році. *Офіційний сайт Українського культурного фонду*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ucf.in.ua/news/22072022>

108. Умови праці у сфері культури та креативних індустрій. Аналітичний звіт / під керівн. Л. Філіпчук. К.: Аналітичний центр Cedos, 2021. 155 с.

109. Фандрейзингові інструменти. Що це та як обрати? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://fundraiser.games/news/fandreyzingov-nstrumenti-shcho-ce-ta-yak-obrati/>

110. Фінансування культури у 2020 році зменшать, але не так сильно, як планувалось. *Офіційний сайт інформаційного ресурсу «Українська правда»*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/culture/2020/04/9/240528/>

111. Чого нас мають навчити бюджетні війни за культуру. *Офіційний сайт інформаційного ресурсу «Лівий берег»*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://lb.ua/culture/2020/03/30/453993_chogo_mayut_navchiti_byudzhetni_viyni.html

112. Швидкі рішення, піт і сльози. Експерти про те, як відбудувати Україну. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://tvoemisto.tv/exclusive/tse_bude_shche_odne_pole_bytvy_eksperty_pro_vidbudovu_ukrainy_i_plan_marshalla_131060.html

113. Юринець Ю.Л. Проблеми фінансування культури в Україні в контексті міжнародних зобов'язань країни: адміністративно-правовий аспект // *Юридичний вісник*. 2016. №2 (39). С. 100-107

114. Як говорити про війну мовою культури. Школа політичної аналітики НаУКМА. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uaculture.org/wp-content/uploads/2022/02/4can11-02571-yak-govoryty-pro-vijnu-movoyu-kultury.pdf>

115. APG5067 - Cultural economy and sustainable development [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.monash.edu/pubs/handbooks/units/APG5067.htm>

116. Community Led Urban Strategiesini Historic Towns (COMUS). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://pjp-eu.coe.int/en/web/comus/>

117. Cultural leadership academy. *Офіційний сайт Goethe institut Ukraine*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.goethe.de/ins/ua/uk/kul/sup/cva.html>
118. Culture and creative industries in the Face of COVID-19 In economic impact outlook. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://unesdoc.unesco.org/in/documentViewer.xhtml?v=2.1.196&id=p::usmarcdef_0000377863&file=/in/rest/annotationSVC/DownloadWatermarkedAttachment/attach_import_f232e371-677c-4149-b6d3-f9b9b2b233f3%3F_%3D377863eng.pdf&locale=en&multi=true&ark=/ark:/48223/pf0000377863/PDF/377863eng.pdf#Unesco_Report_V11-Co.indd%3A2.%20%20HOW%20HAS%20COVID-19%20DISRUPTED%20THE%3A416
119. Dashchuk Y., Matviichuk L., Lepky M., Sidoruk S. Financial support of culture tourism and creative industries in Ukraine opportunities and prospect // *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми і практики*. 2021. № 5 (40). С. 620-630.
120. European Parliament resolution of on promoting the European cultural and creative sectors as sources of economic growth and job (2012/2302(INI), EUR-Lex access to European law. *База даних «Доступ до Європейських законів»/Європарламент*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A52013IP0368>
121. General procedure for distributing funds from the Estonian Cultural Endowment. *Офіційний сайт фонду «Капітал культури Естонії»*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kulka.ee/taotlemine/eesti-kultuurkapitali-raha-jagamise-uldikord/obshij-poryadok-raspredeleniya-denezhnyh-sredstv-fonda-kapital-kul-tury-estonii>
122. International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property. *Офіційний сайт Міжнародного центру вивчення, охорони та реставрації культурних надбань*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.iccrom.org/about/what-iccrom>
123. Leung, T. 2015. Music piracy: Bad for record sales but good for the iPod? *Information Economics and Policy* 31: 1-12.
124. Lionetti, S., and Patuelli R. 2009. Trading Cultural Goods in the Era of Digital Piracy Rimini Centre for Economic Analysis. Working Paper 40-09: 31.
125. Ndubuisi, G., and Foster-McGregor N. 2018. Domestic intellectual property rights protection and the margins of bilateral exportsж *UNU-MERIT Working Papers* 035: 34.
126. No Sustainable Development without Culture – Alliance For Culture. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://allianceforculture.com/no-sustainable-development-without-culture/>
127. Plan Z: поради для агентів культурних змін *Офіційний сайт Goethe institut Ukraine*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.goethe.de/resources/files/pdf225/goethe_planz_20171.pdf